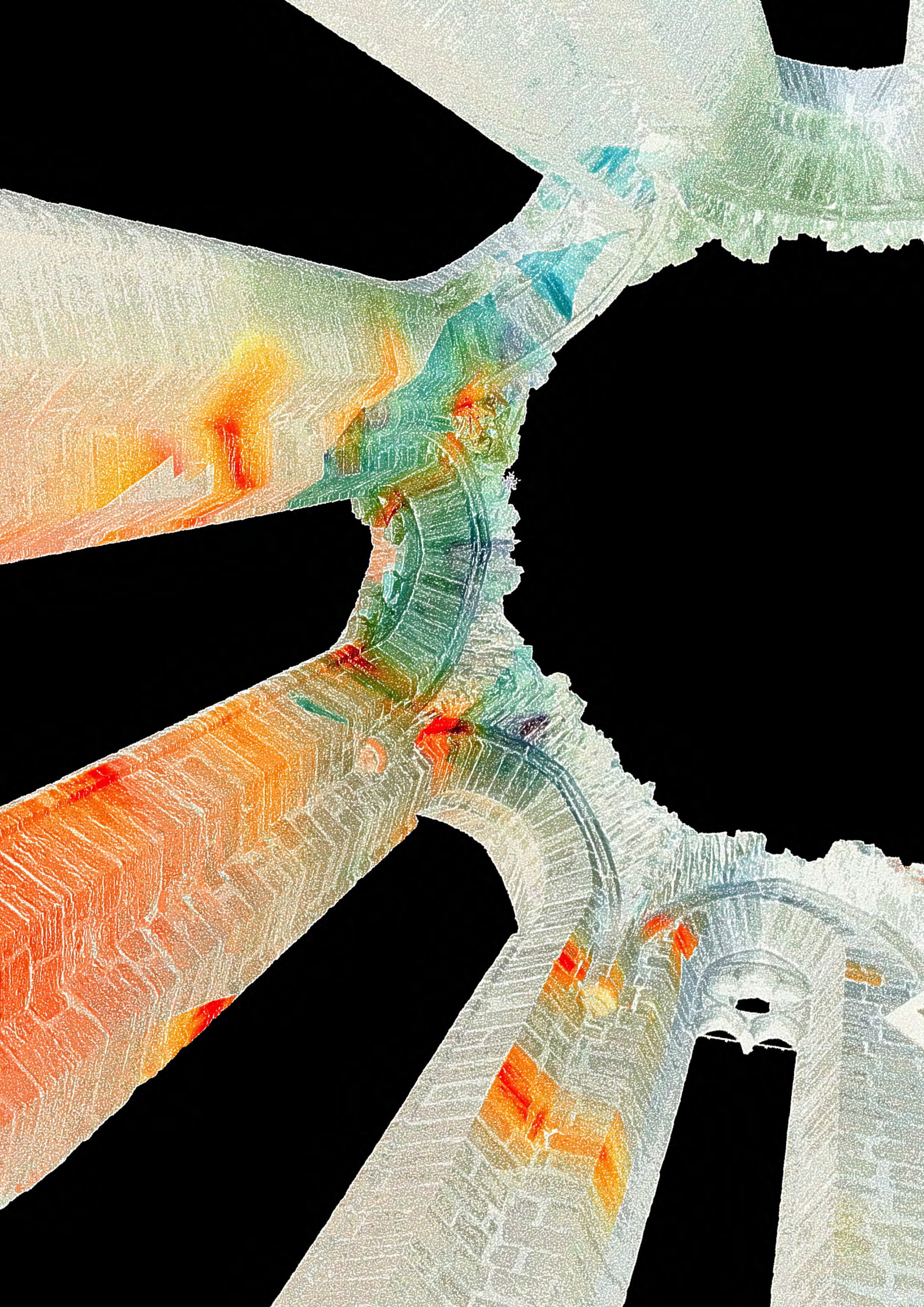

LOTS

För användandet och utvecklandet
av ruiner och andra kulturmiljöer

Om lotsen

Denna lots är framtagen som stöd i arbetet med att utveckla eller på olika sätt tillgängliggöra kulturhistoriskt värdefulla ruiner och fornlämningar, byggnader, platser och miljöer för utställningar och events.

Innehållet bygger på ett antal workshops med olika målgrupper inom konst-, utställnings- och kulturmiljöområdet, gjorda erfarenheter, studieresor och samråd med kollegor samt på en rad befintliga förordningar, vägledningar och lagar.

I samband med skapandet av lotsen har ett flertal kulturhistoriskt värdefulla miljöer som idag används för utställningar och event besökts. Besöken har resulterat i exempel där konst och miljö samspelar och förhöjer varandras värden likväl som exempel där förändringar och installationer på allvar hotar platsens autencitet och unika värden.

Lotsen presenterar en rad fakta och lärdomar men också mer övergripande resonemang om olika aspekter av utveckling och användning av kulturmiljön som användas för egna reflektioner och bedömningar.

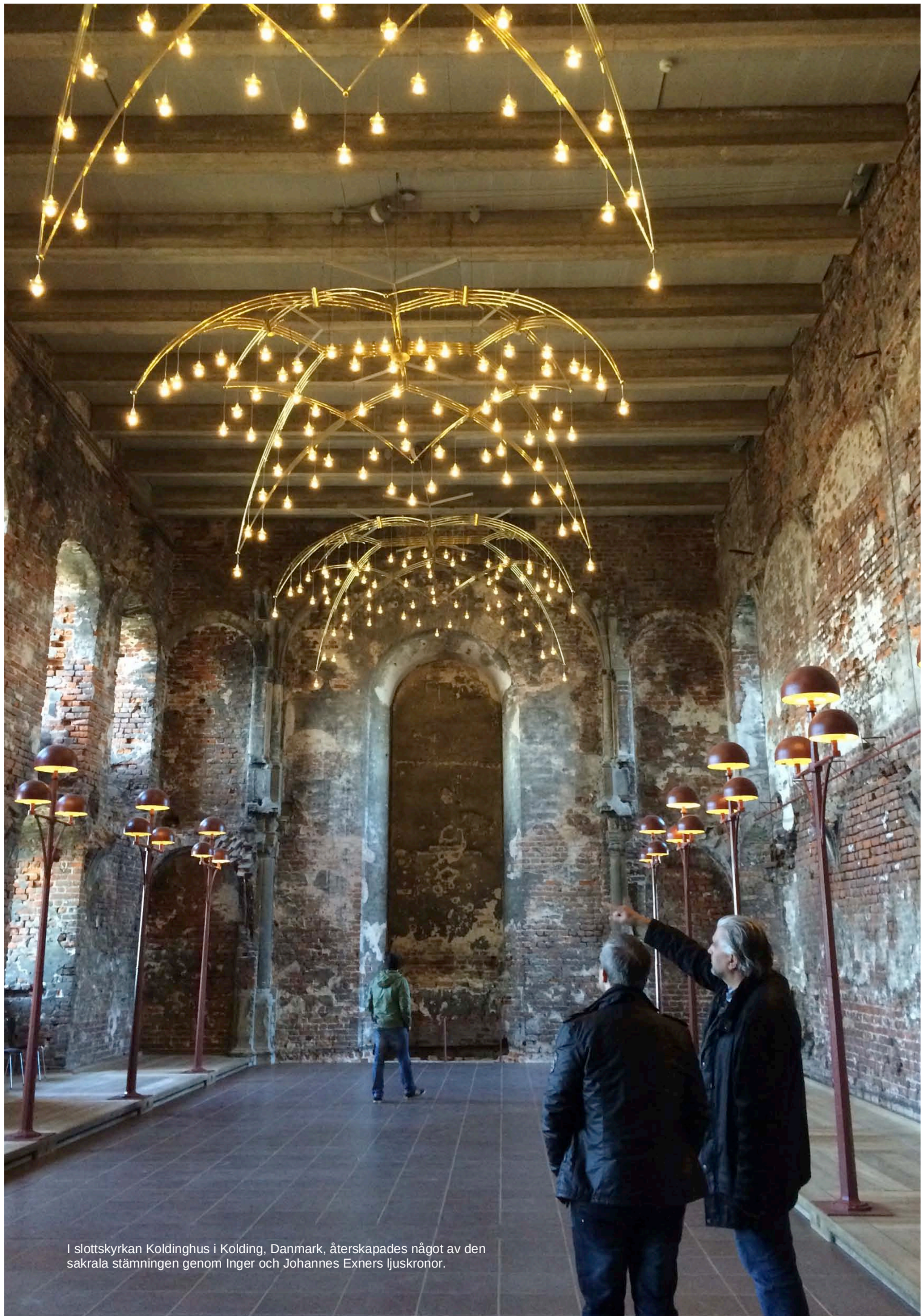
Huvudförfattare är Ulrika Mebus, byggnadsantikvarie och projektledare på Gotlands Museum.

*Lots för användandet och utvecklandet av ruiner och andra kulturmiljöer är framtagen inom ramen för projektet *Only the sky is the limit?!.**

Projektet har under 2015 och 2016 utforskat hur autentiska miljöer kan användas som arenor för utställningar, event och möten. Projektet har varit ett samarbete mellan Riksutställningar, Gotlands museum och Anders Wikström/Sigtuna ruiner. Värdefulla synpunkter har även lämnats av Statens Fastighetsverk, Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelserna samt övriga som deltagit i workshopparna.

Det är tillåtet att fritt använda och sprida vidare innehållet i denna lots så länge källan anges.

Visby maj 2017

I slottskyrkan Koldinghus i Kolding, Danmark, återskapades något av den sakrala stämningen genom Inger och Johannes Exners ljuskronor.

Förord

Rumslig gestaltning och kombinationen av miljö och konst har varit en form av mänsklig kommunikation sedan urminnes tider. I Lascauxgrottan i Dordogne, bland tempelmiljöerna i antikens Grekland och under freskerna i Alnö gamla kyrka har människor från jordens alla hörn mötts för att dela upplevelser och berättelser. Under årens lopp har dessa miljöer på olika sätt också utvecklats och förändrats. Vårt sätt att se på och använda platserna kan idag skilja sig avsevärt från deras ursprungliga syften. Några av världens mest kända museer är exempelvis inrymda i tidigare palats och hem för kungligheter, i gamla tågstationer, i industrier eller institutionsbyggnader av olika slag. Livrustkammaren i Stockholms slotts källarplan, Eremitaget i Sankt Petersburg och Musée d'Orsay i Paris är några exempel.

Idag ser vi en trend-i att lämna det sena 1900-talets anonyma, vitmålade utställningshallar för att i stället visa konst och kultur i omgivningar som med hjälp av sin egna unika karaktär och historia bidrar till upplevelsen och mötet. Vi ser nya konsthallar byggas på natursköna eller dramatiska platser och vi ser gamla museer restaureras så att arkitektur och rumslighet exponeras sida vid sida med de konstverk de visar. Ombyggnaden av Nationalmuseum i Stockholm är ett av dessa. Vi ser också en ökad efterfrågan på att ta unika miljöer i bruk för mer temporära konstutställningar, installationer och evenemang.

Syftet med denna lott är att främja att en mångfald av kulturmiljöer används och utvecklas på ett respektfullt sätt så att deras värden och kvaliteteter bevaras och förhöjs genom nya tillägg av tillfällig art. Genom ökat brukande ges människor möjlighet att förstå och ta del av kulturmiljöer. Platserna kan då få ökad betydelse som gemensamma källor till rekreation, kunskap, bildning och upplevelser och bli till mötesplatser och resurser för samhällsutvecklingen. För att detta ska bli möjligt tar lotten kortfattat upp värdet av att kulturmiljön brukas av en mångfald av människor, vikten av tydlig kommunikation och dialog, hur olika roller och mandat för beslut kan redas ut samt hur man som förvaltare kan kartlägga en plats karaktär och förutsättningar. Lotten tipsar även om en rad föreskrifter, lagar och vägledningar som kan eller måste beaktas samt visar exempel på miljöer som på olika sätt utvecklats för att bli mer tillgängliga, angelägna eller brukbara på olika sätt – positiva som negativa.

I slutet av lotten finns också en samling checklistor och mallar som vi hoppas ska kunna användas som stöd i arbetet med att fatta väl underbyggda, sakliga, likvärdiga och trygga beslut om hur tillfälliga utställningar och evenemang kan integreras i kulturhistoriskt värdefulla miljöer på sätt som bidrar till platsernas karaktär och värden.

INNEHÅLL

Kulturmiljöer som används och utvecklas	7
Relationen mellan människan och miljön	
Allas möjlighet att delta	
Balansen mellan att bevara, bruka och utveckla	
Dialog och förankring	
 Ett sakligt, likvärdigt och tryggt beslutsfattande	 17
Roller och mandat	
Platsen karaktär och förutsättningar	
Föreskrifter, råd och regleringar	
 Att utveckla en kulturmiljö	 27
Bevarandet av autenticitet	
Generella riktlinjer för ingrepp	
Goda och mindre goda exempel	
 Checklistor och guider	 75

Kulturarvmiljöer som ruiner är miljöer som lockar till många typer av evenemang, både privata och offentliga. Att fira bröllop i en medeltida kyrkoruin ger ceremonin en alldeles säregen prägel.

Kulturmiljöer som används och utvecklas

Kulturarvets ställning och samhällets historiebruk har på många sätt omförhandlats och förändrats under de senaste decennierna. En av orsakerna är digitalisering inom olika branscher och samhällets övergripande digitala transformation som gjort att det idag finns helt andra sätt att ta del av och förmedla kulturmiljöer än genom besök på plats. Andra betydande faktorer som påverkat kulturarvsarbetet och kulturarvets ställning är bland annat förändringar i näringsstrukturer och olika verksamheters affärsmodeller samt befolkningens demografiska utveckling och den pågående urbaniseringen.

Kulturarvet beskrivs idag allt oftare som en resurs med betydande värden för såväl individer som för samhället i stort. Tidigare kända roller som till exempel kulturarvets betydelse för vår förståelse av det förflutna, för olika skapandeprocesser och som utgångspunkt för upplevelser och gemenskap har förstärkts och nu talar man allt mer om kulturarvets betydelse för social sammanhållning och identitetsskapande samt för en långsiktigt hållbar ekologisk och ekonomisk utveckling.¹

Kulturmiljöer har oftast ett stort värde som identitetsmarkör för en plats, något som ger karaktär och värde till en ort. De kan erbjuda en känsla av samband med det förflutna, till platsen och till varandra – något som skapar trygghet och kontinuitet i en föränderlig värld.

Sedan 2012 finns nationella mål för de statliga insatserna på kulturmiljöområdet.² Målen ska även ses som inspiration och vägledning för politiken i kommuner och landsting. Enligt målen ska kulturmiljöarbetet främja ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas. Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön skall stimuleras som en väg till ett inkluderande samhälle där kulturmiljön är en gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser. Kulturmiljön beskrivs också som en resurs i samhällsutvecklingen.

¹ Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116)

² Genom beslut i riksdagen (prop. 2012/13:96, bet. 2012/13:KrU9, rskr. 2012/13:273)

Slottet i Versailles med sina vidsträckta trädgårdar besöks av 6 miljoner människor varje år. Platsen är världsarv, vilket betyder att den anses vara av stor betydelse för hela mänskligheten och skall bevaras för all framtid. Även restaureringsinsatser får stor uppmärksamhet, som här då Latona-terrassen åtgärdas. Det visar på allmänhetens intresse för kulturmiljöer och hur de tas om hand. Tydlig information om vad som försiggår är viktigt, och kan för större projekt utformas som temporära utställningar.

Relationen mellan människan och miljön

Ett viktigt sätt att ta tillvara på det byggda kulturarvets stora värden är att kulturmiljöerna används. Centralt är givetvis att det sker på ett långsiktigt hållbart och ansvarsfullt sätt. Den som ansvarar för en miljö eller som på andra sätt är delaktiga i kulturmiljöarbetet behöver därför fundera på hur man kan arbeta aktivt för att främja människors intresse för att platser bevaras, används och utvecklas på ett sätt som inte hotar framtida generationers möjlighet till upplevelser, förståelse och brukande.

Vikten av att människor upplever kulturarvet och kulturmiljöerna som angelägna och relevanta nog att användas och respekteras finns också omnämnt i Riksantikvarieämbetets guide *Då och nu – att bevara, använda och utveckla kulturmiljön*. Myndigheten skriver där att "Kulturmiljö behöver människor och människor behöver kulturmiljö. Den kulturmiljö som ingen ser eller bryr sig om lever farligt."³ Citatet kan tolkas som att varje kulturmiljö, varje byggnad eller annan kulturyttring inte kan existera om inte människor bryr sig om den, använder den och vårdar den. Omvänt skulle man då också kunna säga att det är vår relation till, omsorg för och vår syn på något ur det förflutna som gör att vi förr eller senare erkänner det som ett betydande kulturarv och som gör att olika materiella och immateriella beskafter ses som värdefulla och betydande. Om vi inte vårdar vår relation till kulturmiljöerna så kommer vi över tid sannolikt uppleva och uppfatta dess värde som mindre och mindre betydande. Att på ett ansvarsfullt sätt bruka de historiska miljöerna är därför ett sätt att bevara deras kulturhistoriska värde och ställning.

Många människor har idag starka relationer till en lång rad historiska platser och byggnader. Främst kanske till miljöer i sin egen närhet men även till platser och byggnader som geografiskt sett ligger långt bort från den egna närmiljön. Det kan hänga samman med att man själv eller någon man bryr sig särskilt mycket om har upplevt något speciellt i anslutning till platsen eller för att den på annat sätt materialiserar och utgör symbol för en kollektivt eller individuellt betydelsefull historia. Världsarv anses till exempel vara av enastående värde för *hela mänskligheten* och skall därför bevaras för all framtid, i enlighet med världsarvskonventionen som ratificerats av i princip alla jordens länder.⁴ Liknande tankegångar förs fram i *The Nara Document on Authenticity*, paragraf 8: "It is important to underline a fundamental principle of UNESCO, to the effect that the cultural heritage of each is the cultural heritage of all"⁵. Att avgöra vilken kulturmiljö som är viktig för människor i vår samtid är alltså mycket svårt, för att inte säga omöjligt. Som förvaltare av en miljö är det därför viktigt att ta hänsyn till att förändringar i kulturmiljön kan leda till starka reaktioner från flera håll och att åtgärder som man själv möjligen har svårt att se problematiken med kan ses som stora hot av andra. Skälet är dock i grunden något positivt; att människor har en stark relation till och upplever sig delaktiga i miljön – något som borgar för dess relevans och överlevnad.

³ <http://www.raa.se/kulturarvet/kulturpolitik/da-och-nu-att-bevara-anvanda-och-utveckla-kulturmiljon/>

⁴ <http://www.unesco.se/kultur/varldsarv/>

⁵ <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>

Vid Haapsalu biskopsborg i Estland har en ny lekplats gjort att fler barn, och med dem deras föräldrar och andra vuxna, kommer till borgruinen. Att skapa spännande platser för barn är en ofta förbisedd möjlighet att fylla kulturplatser med liv och öka attraktiviteten.

Allas möjlighet att delta

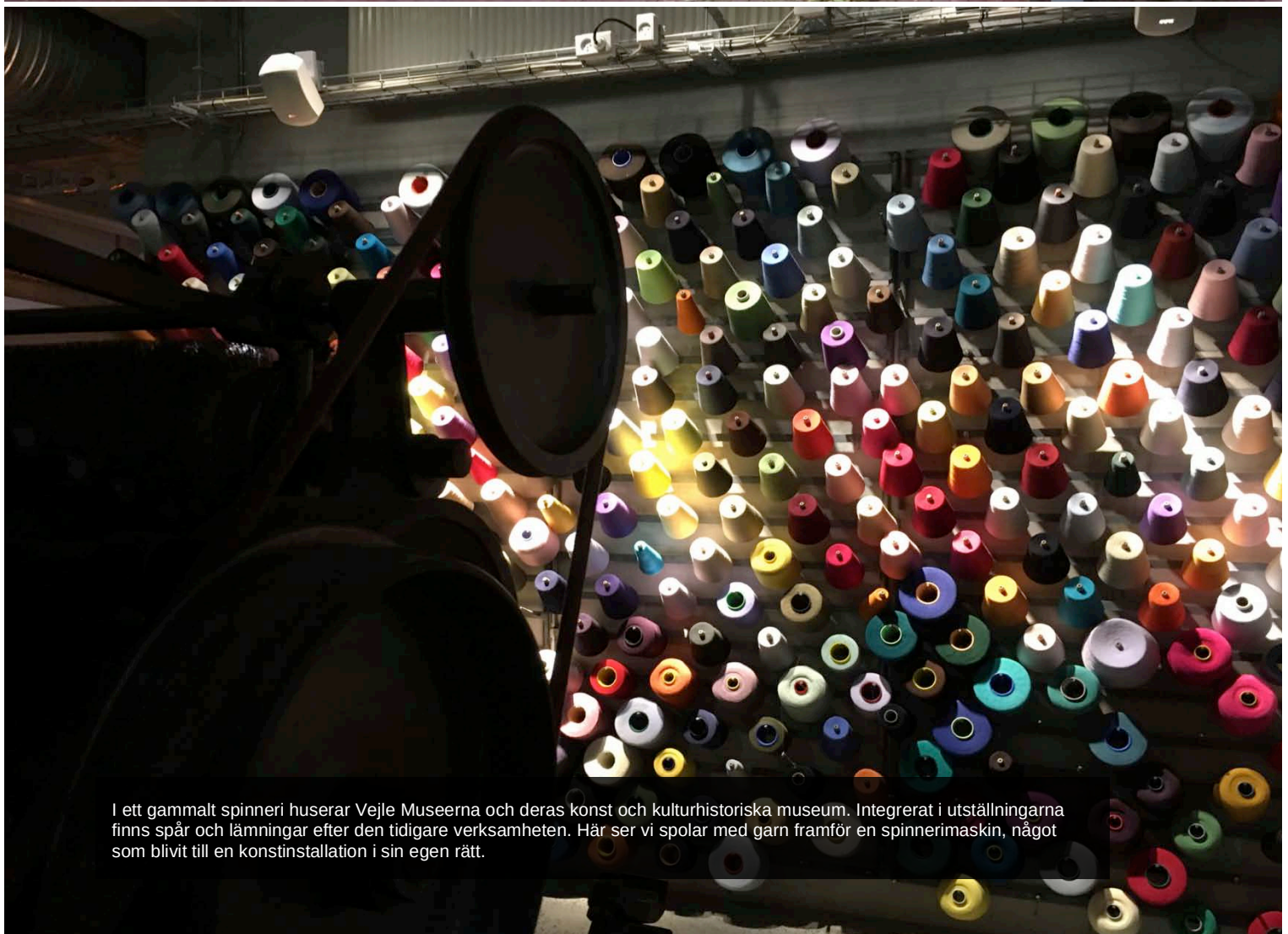
Att kulturarvet ska vara en gemensam resurs och något som alla, oavsett bakgrund, upplever att de kan göra anspråk på och känna är angeläget diskuteras i Riksantikvarieämbetets *Vision för kulturmiljöarbetet 2030*. Kulturarvet beskrivs som en källa till kunskap, bildning och upplevelser som kan generera delaktighet, känsla av tillhörighet och förståelse för vår plats i tiden. Alla ska ha samma rätt till kulturmiljöerna som på så vis kan bidra till ett mer inkluderande och hållbart samhälle.⁶ Bakgrunden till detta är bland annat kunskapen om hur möten med och i kulturmiljöer ofta leder till samtal om hur våra samhällen utvecklas. I dessa möten och samtal får vi chansen att utmana och bemöta fördomar och föreställningar om vårt eget och andras förflutna, bygga förståelse för våra likheter och olikheter liksom för vår närvärld och omvärld. Genom att möta, uppleva och förstå vår historia uppmuntras vi också att tänka på vår och våra barns framtid samt att ta ansvar för denna.

Ett sätt att öka tillgängligheten till kulturarvsmiljöer och att ta tillvara på deras potential som resurs för dagens människor är att öppna upp och utveckla dem som rum för utställningar och andra kulturevenemang. Intresset för att flytta in utställningar och event i ruiner och andra kulturmiljöplatser är stort. Lika stora är möjligheterna att skapa unika upplevelser och iscensättningar som ger ökat värde både till evenemanget och till platsen och dess historia. Frågan är alltså inte om det är en bra idé att använda kulturmiljöer som arenor för olika former av event utan snarare hur det görs, av vem, för vad och varför. För i takt med att intresset för dessa miljöer ökar ställs också allt fler frågor på sin spets. Att alla har samma möjlighet att delta i och ta del av kulturmiljöarbetet och kulturarvet är ingen självklarhet. Bemötande och kommunikation, fysisk tillgänglighet och geografiska eller ekonomiska barriärer är några av de faktorer som för många leder till ojämlika villkor för deltagande. Här kan ett kulturevenemang, öppet för alla, bidra till att öppna upp, utveckla och skapa bättre åtkomst till spännande platser från vårt förflutna.

Som ansvariga för en kulturmiljö är det viktigt att säkerställa att miljön inte tillgängliggörs på ett sätt som riskerar att diskriminera vissa individer eller grupper i samhället. Beslut om hur en kulturmiljö får brukas, när och till vad behöver därför bygga på opartiska och sakliga kriterier och argument som tydligt utgår från ambitionen om att tillgängliggöra miljön på ett långsiktigt hållbart, inkluderande och värdeskapande sätt.

⁶ Riksantikvarieämbetet: *Vision för kulturmiljöarbetet 2030*

I Roma Klosterruin på Gotland har man spelat Shakespeare på somrarna sedan 1989. Föreställningarna är mycket populära och besöks årligen av omkring 25 000 åskådare. Bilden är från 2014 och visar hur den medeltida ruinen då såg ut under största delen av året. Det var lämningar efter teatern, skräp, golv och gradänger som fullständigt omöjliggjorde varje möjlighet till autentisk upplevelse av ruinen. Numera plockas installationerna bort efter varje spelperiod och ruinen kan upplevas i sin egen rätt resten av året. Det gör det också möjligt att ha andra typer av evenemang där.

I ett gammalt spinneri huserar Vejle Museerna och deras konst och kulturhistoriska museum. Integrerat i utställningarna finns spår och lämningar efter den tidigare verksamheten. Här ser vi spolar med garn framför en spinnermaskin, något som blivit till en konstillation i sin egen rätt.

Balansen mellan att bevara, bruka och utveckla

Att entreprenörer, konstnärer eller allmänheten visar intresse för att använda och utveckla kulturarvsmiljöer som platser för utställningar och event är helt i linje med de politiska ambitionerna om att främja kulturarv som resurs för det hållbara samhället.⁷ Att historiska miljöer används och utvecklas kreativt kan därför också ses som en strategi för att nå de nationella målen för kulturmiljöområdet.⁸ Det skapar ökat intresse och engagemang för kulturarvet och bidrar till att platserna blir mer besökta och uppmärksammade av människor från olika delar av landet och samhället. Men, och det finns ett stort men här, utvecklingen och bruket av historiska byggnader och miljöer behöver ske med stor eftertanke och hänsyn så att miljöernas unika värden inte riskerar att bli förvanskade eller i värsta fall uttraderade. Ett ogenomtänkt bruk av en miljö kan, utöver att det sannolikt leder till ett skadat rykte för såväl arrangör som ansvarig förvaltare, i värsta fall leda till att kulturmiljöns materiella och immateriella kvaliteter ohjälpligt skadas.

Sådana allvarliga förluster kan undvikas genom en tidig och konstruktiv dialog mellan de som vill bruka en miljö och de som har i ansvar att förvalta den. Runt dessa finns också myndigheter och sakkunniga som med fördel kan konsulteras för råd om hur olika fallgropar kan undvikas. En tidig och tydlig dialog om kulturmiljöns lämplighet för olika former av arrangemang och dess antikvariska eller logistiska begränsningar kan, i de fall det visar sig omöjligt eller olämpligt att kombinera med brukarens projektidé, spara alla parter onödigt investerad energi, tid och pengar.

Ofta startar ett projekt med att en specifik kulturmiljö, exempelvis en byggnad, en ruin eller annan historisk plats, har väckt en idé om att skapa något hos någon, förstått på ett visst sätt kallad för "kretaören". Det kan röra sig om en utställning, en installation, ett mingel eller någon annan form av öppet eller slutet evenemang som kretaören tror kan få värde av att anordnas i den unika miljö och atmosfär som platsen erbjuder. Det viktiga i det här skedet är då att kreatören utvecklar sin tanke om varför just den här speciella platsen är viktig i sammanhanget, vad den tillför och betyder för konceptet och hur eventets genomförande kan upplevas stämma överens med platsens historia eller karaktär. Att använda det gemensamma kulturarvet för olika former av evenemang behöver beakta risken att miljön på sikt ska uppfattas som allt mer "privatiserad". Det gäller även om det i ett kort perspektiv handlar om ett ökat tillgängliggörande men där människors upplevelse av den autentiska platsen på sikt krymper på grund av att kulturmiljön alltför ofta "ockuperas" av främmande inslag. Det gäller givetvis i synnerhet om evenemangen inte är öppna för allmänheten.

Generellt måste varje plats specifika särdrag och förutsättningar samt också allmänhetens tillgång till och känsla av "ägarskap" beaktas när man planerar för en åtgärd eller ett evenemang i en kulturmiljö. Det måste från den som ansvarar för miljöns förvaltning och drift också finnas en tydlighet kring vad som kan och bör göras i miljön och även varför. Orsakerna för detta är flera. Bland annat att det ska finnas en beslutslikvärdighet i avgöranden över tid, att villkoren ska vara sakliga, rättvisa och transparenta samt att möjliggöra ett professionellt förhållningssätt som sätter kulturmiljöns långsiktiga hållbarhet i centrum. Tyvärr kan vi bland exemplen i kapitlet om goda och mindre goda exempel se fall där kulturmiljöer har förvanskats mer eller mindre permanent. Ofta beroende på att evenemanget eller utställningens genomförande getts företräde framför platsens förutsättningar och behov av skydd. Ofta har medverkan från sakkunniga inom kulturmiljösektorn varit otidlig och otillräcklig, ibland saknats helt.

⁷ Propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116)

⁸ Genom beslut i riksdagen (prop. 2012/13:96, bet. 2012/13:KrU9, rskr. 2012/13:273)

Inför förändringar på kulturplatser är det centralt att i ett tidigt skede ta hjälp och stöd av personer som är förtrogna med platsen. Det finns mycket kunskap, idéer och inspiration att hämta här, samtidigt som det förankrar innovationsarbetet och skapar goda förutsättningar för konstruktivt samarbete. Här är det volontärer på Bungemuseet, Gotland, som deltar i en innovationsworkshop inför förnyelse av museet.

Genom bra information på plats och på nätet kan man informera om många saker, bland annat om vart man kan vända sig med frågor, synpunkter och idéer om platsen. På bilden är det en informationsskylt i digitalt format på Fiskars bruk i Finland. Det digitala formatet gör det enkelt att uppdatera informationen på skylten.

Dialog och förankring

I många aktuella utredningar och kartläggningar konstaterar man att det ideella engagemanget med arbetet att bevara, bruka, tillgängliggöra och utveckla kulturarvet är stort.⁹ Sätten som människor deltar på varierar. Individuellt och mindre organiserat kan det ske genom volontärskap och som organiserat i större grupper i form av föreningsverksamhet. Antalet personer som på ett eller annat sätt deltar ideellt inom kulturarvssektorn är oavsett organisering sammantaget långt fler än de professionellt verksamma.¹⁰

När någon drar igång ett kreativt utvecklingsprojekt som berör en kulturmiljö finns det alltid en överhängande risk att förankringen i det närsamhälle där det är tänkt att genomföras brister. Hur allmänhet och lokalsamhälle är delaktiga i utvecklingsprojekt rörande kulturmiljöer som upplevs som viktiga för dem är en aspekt som måste tänkas in. Kommunikationen kring det som planeras är ofta avgörande för ett lyckat genomförande. Skälen handlar bland annat om inkludering och möjligheten till deltagande men även om människors upplevelse av kulturarvet som ett gemensamt ansvar och som en gemensam resurs. Gäller projektet en tidigare oprövad aktivitet eller en utveckling av själva miljön har dialogen kring projektet också betydelse för att undvika onödiga misstag, missförstånd och konflikter. Många av dem som är engagerade i en plats bär på värdefull kännedom om platsens historia och sammanhang och om dess materiella och immateriella värden och särart – något som kan vara av avgörande vikt vid genomförandet.

För att en kreatör eller någon som ansvarar för driften av en kulturmiljö ska kunna utveckla och förhoppningsvis realisera sina idéer om hur platsen ska kunna brukas och utvecklas behövs tydlighet kring vem eller vilka det är som faktiskt har mandat och ansvar för avgörande beslut. Så vem är det egentligen som bestämmer? Vart ska kreatören vända sig? Vem är slutgiltigt ansvarig och vem kan lämna intiala besked om hur rimlig idén är? Vilka underlag behöver kreatören lämna in? Hur lång tid kommer ärendet att ta att handlägga? Frågorna kan ofta vara många och svaren är inte alltid så lätta att finna.

Som ansvarig för en kulturmiljö bör man försäkra sig om att grundläggande information och kontaktuppgifter för vidare frågeställningar är lätta att få tag på. Utgångspunkten skulle kunna vara att ha all information på internet och vid mer flitigt besökta och brukade platser även analogt på plats. En sökning på kulturmiljöns namn följt av ord som exempelvis hyra, abonnera och arrangera bör kunna resultera i träffar som ger information om vart man ska vända sig med sina frågor. Så snart tydliga riktlinjer och kriterier för beslut om platsens bruk finns uppställda kan de också kommuniceras på samma webbplatser och kanaler. Syftet är att underlätta ett jämlikt och ansvarsfullt användande och att spara tid och energi för samtliga parter.

I nästkommande kapitel beskrivs kortfattat hur man som förvaltare kan utreda platsens värden och förutsättningar för användande för att underlätta ett likvärdigt, sakligt och tryggt beslutsfattande. När detta är gjort är det också en fördel om även denna beskrivning och information görs tillgänglig digitalt på exempelvis förvaltarens webbplats. På så sätt underlättar man för kreatören att själv ta reda på grundläggande uppgifter som på olika sätt sätter villkoren för hur en idé kan utvecklas. Handläggare kan även hänvisa till dessa uppgifter i samband med motiveringen av olika beslut. Tänk på att informationen behöver presenteras tydligt och tillgängligt för alla. Flertalet kreatörer kommer sannolikt inte vara särskilt bekanta med specifika fackuttryck och de har sannolikt ingen tidigare kunskap om kulturmiljöarbete eller bevarandet, användandet och utvecklandet av olika historiska platser. Håll det kort och koncist, gärna i punktform med förklarande bilder eller illustrationer.

⁹ Exempelvis: Riksantikvarieämbetet: Kulturarvsarbetet i samhällsutvecklingen

¹⁰ Propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116)

Mälsåkers barockslott ligger vackert vid Mälaren. Det ägs av staten men hyrs ut till en ideell förening som bedriver kulturell verksamhet här. Resurserna är små och det blir ofta ad-hoc lösningar när något ska riggas. Lösningar som sedan står kvar till nästa evenemang. Förutom att det är störande för upplevelsen innebär det också snubbelrisker på grund av lösa kablar och risker för interiörerna när saker ska flyttas runt.

Ett sakligt, likvärdigt och tryggt beslutsfattande

Ibland kan det, även för dem som är ansvariga för drift och förvaltning, vara otydligt vem som egentligen ska fatta besluten om hur en kulturmiljö får användas. Detta blir speciellt tydligt när det gäller tillfälliga evenemang som inte är reglerade eller utredda på samma vis som mer permanenta installationer eller återkommande och välkända event. Frågor som: Vem som tar emot förfrågan och är initial kontaktperson? Vem som tar beslut i vilka frågor? Vem som sköter dialog och kontroll när arrangören väl är på banan, när arrangemanget ska riggas, tas bort och rapporteras? bör, för tydlighetens skull redas ut och klargöras. Med hjälp av denna tydlighet blir det lättare för andra handläggare att upprätthålla en konsekvent linje gentemot olika kreatörer och andra frågeställare över tid. Frågor som handlar mer om kulturmiljöns lämplighet för olika former av event eller villkor för bruk är dock, i takt med att kulturmiljöer används för en allt större mångfald av aktiviteter, ofta svårare att ha helt klara svar på. Det kan gälla saker som vilket skydd miljön behöver i samband med eventet, vilka praktiska och logistiska behov som kan eller behöver lösas, om eventet fungerar med platsens immateriella värden, karaktär och historia samt vilken ekonomisk ersättning ska gälla.

Många gånger är det svårt att i förväg avgöra om ett initiativ och en plats kommer att fungera bra ihop eftersom förslagsställaren ofta inte har tänkt helt klart kring sitt koncept. Denna osäkerhet eller brist på information gör det också svårt att fatta välgrundade beslut. Något som i sin tur riskerar att leda till godtyckliga beslut och otydliga motiveringar. Det kan väcka frustration över vem som tillåts göra vad i olika miljöer eller godkännanden som inte tillräckligt tydligt beskriver parternas krav och förutsättningar. Följden blir oklara ansvarsförhållanden kring en lång rad detaljer i genomförandet, energi- och resurskrävande processer, mindre lyckade evenemang, störningar för omgivningen och i värsta fall permanenta skador på kulturmiljön, de utställda konstverken eller utrustningen.

Problemet är idag inte att kulturhistoriskt värdefulla och känsliga miljöer används, utan oftare tvärtom, de skulle gärna kunna nyttjas mer frekvent. Bekymret är att det ofta saknas en sammanhållen strategi för att kunna bedöma vad som är lämpliga aktiviteter i olika kulturmiljöer. Upprättandet av rutiner kring beslut och adekvata avtal kan, utöver att de förtydligar parternas ansvar och borgar för ett grundläggande skydd av miljön, också lösa många obehagliga överraskningar kring ekonomi, skador och incidenter, städning och återställning av platsen liksom logistiska problem och konflikter.

Att upprätta avtal även för till synes små projekt och evenemang som till exempel en konstkurs som vill använda en slottsal för ett litet vernissage, kan möjligen ses som onödigt eller som överdriven byråkrati. Men vad gäller om hängning av konstverk skadar ytskikt, om någon spiller rödvin på parketten eller om det inte är ordentligt bortplockat efteråt? Utan avtal blir det svårt att reglera sådana saker i efterhand. Upprättandet av avtal syftar alltså till att underlätta för bägge parter att göra rätt samt att vid eventuella bekymmer veta vad som gäller. I avtalen bör alla grunduppgifter som parterna behöver veta om den aktuella miljön finnas med.

Det är också viktigt att som beslutsfattare fundera över samt kommunicera hur lång tid det rimligen kan tänkas ta tills beslut kan fattas från det att en ansökan kommit in. Ingen vill att handläggningen ska fördröjas i onödan men det finns också risker med att driva fram beslut utan att ha alla nödvändiga underlag och fakta klarlagda. Ett vanligt hinder för användningen av olika miljöer är att tiden mellan det att idén presenteras och tidpunkten för det tänkta genomförande är knapp. I de flesta fall behövs mer fakta och tid för att kunna göra en rimlig bedömning och motivera ett tydligt och sakligt beslut. Allt som oftast behöver också någon form av platsbesök och samråd med andra göras.

Det är nästan alltid en god idé att alla intressenter möts för ett första samråd på plats för en fri diskussion om plats och idé. Det blir en bra utgångspunkt för fortsatt gott samarbete och dialog. Platsens förutsättningar kan tydliggöras, liksom idén och hur den skall tas vidare med respekt för miljön.

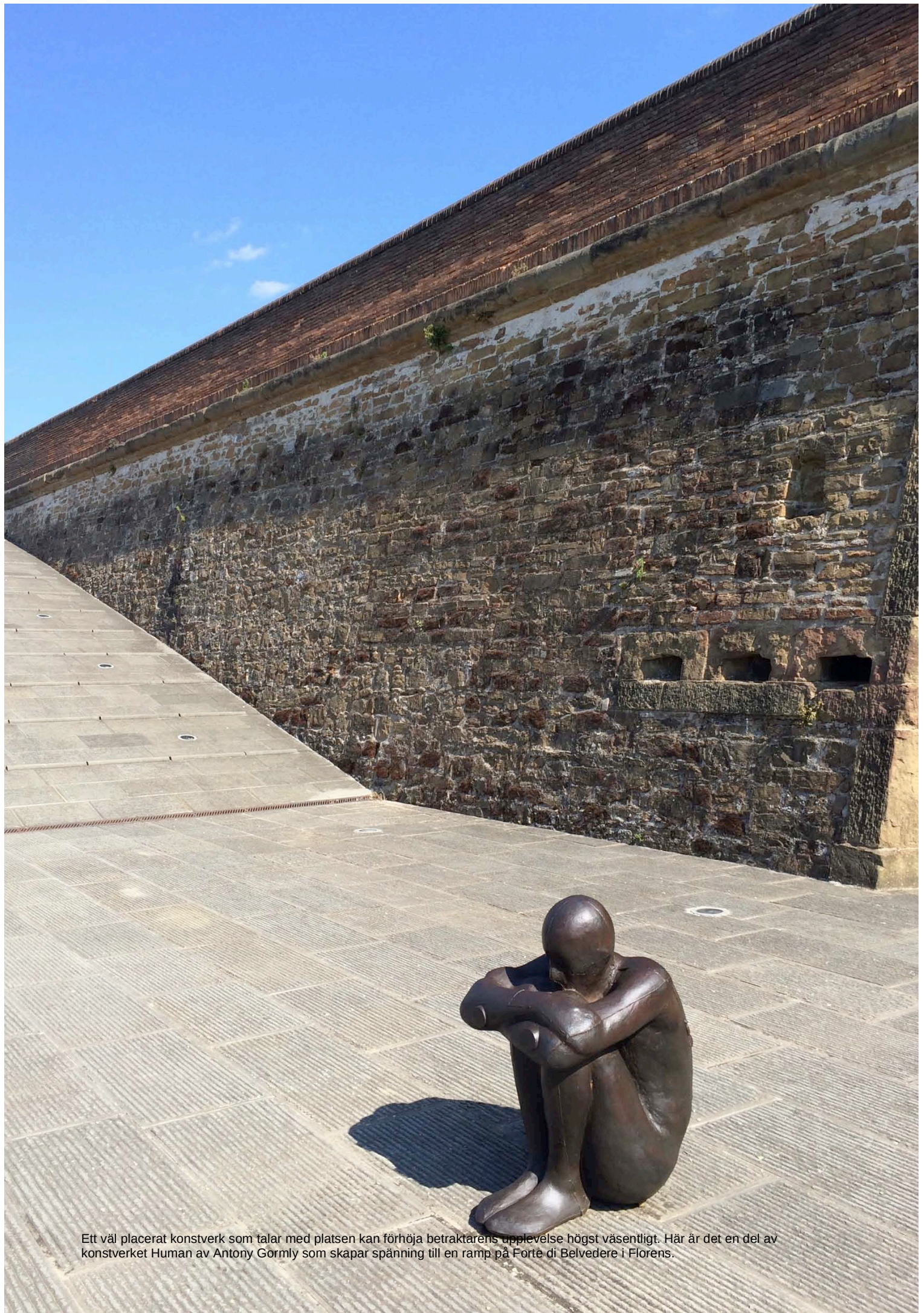
Roller och mandat

En grundprincip är att det är ägaren till en fastighet som avgör hur den får användas, men det kan också vara exempelvis en förvaltare eller den som är nyttjanderättshavare och hyresgäst. Ibland är det flera som ska bedöma och bestämma. Dessutom blir kulturvårdsenheten på Länsstyrelsen alltid involverad om det handlar om fornlämningar som exempelvis ruiner och gravfält, eller när det gäller byggnadsminnen. Om det är permanenta åtgärder är Länsstyrelsen alltid tillståndsmyndighet men för mer tillfälliga evenemang kan det variera beroende på om evenemanget påverkar den fysiska eller upplevda miljön eller inte. Bäst är att ta för vana att alltid stämma av med Länsstyrelsen när det gäller ingrepp i historiska miljöer.

Är det ett statligt byggnadsminne är det Riksantikvarieämbetet som fattar besluten. Det kan också vara en entreprenör eller den som ansvarar för driften av platsen som fattar vissa beslut. I slutändan beror beslutsvägar och mandat också mycket på vilken typ av evenemang det handlar om. Det avgör vilka frågor som blir aktuella att ta ställning till och besluta om. Kommer det att krävas installationer? Hur många deltagare kommer? Var är platsen belägen? och så vidare. När det är osäkert vem frågan ska ställas till brukar närmaste länsmuseum eller länsstyrelse i de flesta fall veta besked, annars kan kommunen eller aktuell hembygdsförening vara ett alternativ.

Kommun och polis är andra aktörer som, beroende på evenemangets art, kan bli aktuella för lovgivning. Den här latsen fokuserar på idéförslag i relation till kulturvården och fördjupar sig inte specifikt i övriga tillståndsprocesser, även om de självklart är nog så viktiga. Checklistorna och de länkar som latsen tar upp erbjuder dock en möjlighet till fördjupad information om sådant som ofta bör finnas med i bedömningar och de villkor som följer det enskilda beslutet. Checklistorna syftar till att underlätta för ansvariga beslutsfattare att dels reda ut olika parter roller och mandat samt att ta fram beslutsunderlag och bedömningskriterier som täcker in en lång rad aspekter som är viktiga att ta hänsyn till för bevarandet, användandet och utvecklingen av kulturmiljön.

Checklistorna och underlaget för att ta fram egna mallar är primärt framtagna för att underlätta för tillfälliga utställnings- eller kulturprojekt och evenemang i kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Målet är att erbjuda stöd i utarbetandet av specifika riktlinjer och strategier för varje kulturmiljö och individuellt projekt på ett systematiskt och professionellt vis. Motiveringar för enskilda beslut och villkoren för användning av en miljö blir förhoppningsvis också mer transparenta och begripliga för fler.

Ett väl placerat konstverk som talar med platsen kan förhöja betraktarens upplevelse högst väsentligt. Här är det en del av konstverket Human av Antony Gormly som skapar spänning till en ramp på Forte di Belvedere i Florens.

Platsens karaktär och förutsättningar

Vad är det då som gör att vissa kulturmiljöer är lämpliga som utställningsrum och eventlokaler och andra inte alls? Och vilka åtgärder kan vara rimliga att göra i en ruin eller annan autentisk miljö för att öka exempelvis tillgängligheten och platsens relevans för olika former av möten? Hur ser kraven för dessa insatser ut och hur tar man fram kriterierna för dessa regler? Som beslutsfattare är det viktigt att ha god kännedom om miljön och dess unika förutsättningar så att olika regler och villkor för platsens användande kan motiveras sakligt och tydligt. Att kulturmiljöns unika karaktär och värden, dess möjligheter och begränsningar finns väl dokumenterade är också avgörande för de handläggare som får i uppdrag att ta ställning till hurvida ett tillfälligt evenemang eller någon annan mer eller mindre permanent åtgärd är förenligt med kulturmiljön och dess bevarande.

När platsens unika värden och karaktär beskrivs bör detta initialt göras utan tankar på på kommande bruk. Genom att utgå från miljön i första hand är det lättare att undvika att konstruera subjektiva argument som i slutändan skulle favorisera vissa typer av event eller till och med vissa arrangörer. I ett senare skede kan det dock vara klokt att stämna av de värden som bör bevaras och beaktas mot ett antal fiktiva förslag på användande. Är exempelvis känslan av rymd och öppenhet ett viktigt värde så kan man i den vidare bedömningen peka på dessa som skäl till varför det är mindre lämpligt med installationer som tar denna i anspråk, trots att installationerna inte gör någon fysisk, materiell åverkan på platsen. Längre bak i denna lots finns underlag för att ta fram egna mallar och checklistor som kan underlätta vid beslut och som förhoppningsvis kan bidra till att dessa blir sakliga och väl motiverade. Underlaget rymmer även en lista på frågeställningar som kan användas för att börja utreda och dokumentera kulturmiljöns unika värden och karaktär så att förutsättningarna för hur platsen kan användas och utvecklas blir tydligare. Lotsen innehåller även länkar till platser som beskriver flera av de föreskrifter som vanligen påverkar hur en miljö kan tillgängliggöras samt viss grundläggande information om exempelvis kulturhistorisk värdering.¹¹

¹¹ Exempelvis kulturmiljölagen, Lag (1988:950). <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880950.htm> med tillhörande Lag (2013:548) om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. samt Riksantikvarieämbetet: Plattform Kulturhistorisk värdering och urval

Konst finns i många former, till exempel som hållristningar i landskapet. Ofta ligger sådana platser lite olägligt till, och det blir då viktigt att tillgängliggöra dem på olika vis. På Flyhovs gravfält i Västergötland har en stor parkeringsplats anlagts och i kombination med gångramper och informationsskyltar skapar det fina möjligheter för besökaren att uppleva de uråldriga bilderna i landskapet.

Föreskrifter, råd och regleringar

Som stöd för arbetet med att använda och utveckla kulturhistoriskt värdefulla och unika platser och för att säkra bevarandet av dessa finns både lagar, föreskrifter och vägledningar. Vi har i denna lott listat några som kan vara till hjälp och nytta. Utöver att de som har i ansvar att förvalta eller fatta beslut om driften av en miljö känner till innebörden av dessa så kan det även vara värdefullt att på olika sätt bistå kreatörer eller andra som vill nyttja en miljö med samma kunskapsunderlag. I samband med att den specifika miljöns värden och karaktärsdrag utretts kommer det förhoppningsvis bli tydligt exakt vilka lagar och föreskrifter som ska beaktas och i vilka sammanhang.

Kulturmiljölag (1988:950)

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. *Lag (2013:548).*

http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kulturmiljola-1988950_sfs-1988-950

Miljöbalken

Bestämmelserna i miljöbalken syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Den innefattar bland annat bestämmelser om hur värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas, mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas.

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.htm>

Plan- och bygglag (2010:900)

I PBL finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900

Plattform kulturhistorisk värdering och urval

Hanteringen av värderings- och urvalsfrågor utgör en central del av det dagliga kulturarvsarbetet. I takt med samhällsutvecklingen ställs nya och ökade krav på argument för kulturhistoriska värden i relation till andra intressen. Plattformen är framtagen av Riksantikvarieämbetet.

<http://www.raa.se/kulturarvet/vardering-och-urval/>

Säkerhetsguide vid evenemang

En värdefull guide för alla som jobbar med evenemang av olika slag. Guiden tar bland annat upp och förtydligar gällande lagar och regelverk liksom vilka myndigheter och parter som ansvarar för vad. Guiden är framtagen av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

<https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/25929.pdf>

Tillgängliga natur- och kulturområden

En handbok som underlättar arbetet för ökad tillgänglighet i skyddade områden. Här finns bland annat en modell för stegvisa insatser med sikte på ökad tillgänglighet. I bokens andra del ges konkreta tips och råd för genomförande av åtgärder för tillgängliga anläggningar. Handboken är framtagen av Naturvårdsverket.

<http://www.naturvardsverket.se/om-naturvardsverket/publikationer/isbn/6500/978-91-620-6562-1/>

Organiserat friluftsliv och naturturism i skyddad natur

En vägledning för hållbar utveckling av organiserat friluftsliv och naturturism i skyddad natur som bidrar till att olika arrangörer får en tydligare bild av vad som förväntas av verksamheter som bedrivs i skyddade områden. Förvaltaren får genom dialog och samverkan med aktörerna också en uppfattning om var, när och hur organiserade verksamheter planeras och genomförs. På så sätt kan förvaltaren anpassa dessa utifrån varje enskilt områdes förutsättningar, känslighet och besöksstryck. Vägledningen är framtagen av Naturvårdsverket.

<https://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6600/978-91-620-6686-4/>

När funktion blir konst. I Castelveccio, en medeltida borg i Verona som till stora delar lades i ruiner under världskriget, skapade Carlo Scarpa under 1960-talet en arkitektonisk ikon, ett konstmuseum. De nya tilläggen i den medeltida ruinen talar ett modernt språk med stark materialitet och utsökt sinne för material, hantverk, form och detaljer. Trappan på bilden är typisk, den blir som en skulptur i samspråk med de gamla murarna.

Att utveckla en kulturmiljö

I århundraden har historiska platser fascinerat och inspirerat människor. Ofta är det också kulturmiljöns unika karaktär, estetik och värden som berört en kreatör och gett upphov till en idé om ett event på platsen. Kulturmiljöns förmåga att inspirera oss kan dock i många fall leda till en konflikt mellan våra visioner och vad som trots allt är möjligt eller lämpligt att genomföra. Krav på säkerhet, utrymning, tillgänglighet, teknik och så vidare måste i slutändan kunna uppfyllas på ett ekonomiskt försvarbart sätt. För ett enskilt projekt kan det, om platsen saknar nödvändig infrastruktur, därför innebära slutet för idén och projektets genomförbarhet.

För en plats som har potential att kunna användas ofta kan det vara en god idé att komplettera miljön med nödvändig infrastruktur av mer permanent, om än reversibel, karaktär. Utvecklingen av miljön behöver inte alltid handla om långtgående stora förändringar utan kan ofta bestå av mindre, konkreta lösningar som framdragandet av el, komplettering med ramper, räcken och avspärningar. När man som förvaltare eller driftansvarig utvecklar kulturmiljön med grundläggande infrastruktur kan det göras med eftertanke och man slipper på så sätt risken för förfulande, temporära installationer eller säkerhetsmässigt bristfälliga nödlösningar som inte uppfyller de krav som ställs. En plats som utvecklats med praktiska lösningar för tillgänglighet, el och teknik eller som har tydliga och enkla rutiner för att hantera behov av lösningar för exempelvis värme, vatten och sanitet kan också aktivt marknadsföras till en större mångfald av arrangörer och kreatörer. Det blir också enklare att ta betalt för en plats som redan har lösningar för sådant som annars kan medföra stora merkostnader för det individuella projektet.

Givetvis måste varje mer permanent anpassning och komplettering av en kulturmiljö göras med största omsorg. Även i ett sådant fall måste den som utvecklar miljön inse att det tar tid och att alla berörda myndigheter och sakkunniga behöver kontaktas och bidra för ett lyckat resultat. Gestaltning, material och hantverk behöver samspela med platsen och hålla över tid både vad gäller form och funktion. Den långsiktiga förvaltningen behöver också vara klargjord.

Ruiner ger många upplevelser, de talar till vår föreställningsförmåga och låter oss färdas i fantasin. Vad hände här en gång och varför övergavs platsen? Tyvärr är ruinerna också bräckliga genom att de är öppna och utsatta för vind och väder. De ses ofta som överloppsbyggnader som inte underhålls i samma omfattning som en byggnad, vilket påskyndar nerbrytning och förfall. Men de är viktiga som identitetsmarkörer för en plats, de ger karaktär och förankring. Dessutom lockar de till egna och delade upplevelser, i sin råa form eller som arenor för konst- och kulturupplevelser. På bilden ses ruinen efter Visingsborg på Visingsö i Vättern.

Bevarandet av autenticitet

Det är ett stort ansvar att ta på sig att göra ingrepp i en ruin eller annan kulturmiljö. Som vi redan resonerat om är kulturarvet en gemensam tillgång och en resurs som vi alla har ett ansvar för inför kommande generationer. Många är också de som av olika anledningar kan finna skäl att reagera starkt på åtgärder som för andra kan ses ha marginell betydelse för hur miljön upplevs och bevaras. Därför krävs stor eftertanke och noggranna konsekvensanalyser inför varje initiativ, litet som stort.

För större, mer eller mindre permanenta ingrepp är den långsiktiga förvaltningen och användningen en mycket viktig fråga att ha klargjort. Allt för ofta ser man storslagna utvecklingsprojekt och förändringar där det efter den aktiva projektfasen inte finns resurser eller engagemang att ta hand om, aktivera och vårda vad som byggts upp. Det kan exempelvis bero på otydliga ansvarsförhållanden eller att det ekonomiska åtagandet över tid inte stämmer överens med parternas resurser. Att den långsiktiga förvaltningen räknas med från start är därför en av de viktigaste variablerna för ett långsiktigt lyckat projekt. Om planen är att miljön förr eller senare ska återställas till ursprungligt skick är det också viktigt att ha klart vem som då kommer ansvara för avetablering och eventuell restaurering. När det gäller åtgärder på ruiner eller andra kulturhistoriskt värdefulla miljöer måste kraven på bevarande också vara utgångspunkt för alla ingrepp. Att tydligt formulera de antikvariska riktlinjerna är centralt. Det kan exempelvis handla om troheten mot originalet som en primär aspekt och detta gäller då hela byggnaden/fornlämningen och även dess omgivning. Platsens karaktär ska bibehållas och varje åtgärd kräver adekvat antikvarisk och teknisk expertis och hantverksmässig kompetens.

I samband med utvecklandet av en kulturmiljö måste utgångspunkten alltid vara platsen själv. Den kulturhistoriska beskrivningen, värderingen och analysen av platsens förutsättningar och karaktär har som mål att förtydliga, säkra och stärka miljöns värden. Den beskriver platsens relevans som kulturminne och vad som är viktigt att tänka på när man vistas och verkar där. Samtidigt kan en väl gjord kulturhistorisk dokumentation underlätta för fler att bygga en relation till miljöns historia och värden och ge insikt om hur viktigt det är att vara rädd om kulturvärdena, eftersom de är ändliga resurser som inte går att återskapa om de förstörs.

Som hjälp i arbetet med kulturhistorisk värdering rekommenderar vi *Plattform för Kulturhistorisk värdering och urval* från Riksantikvarieämbetet.¹²

¹² <http://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RA%C3%84-Plattform-Kulturhistorisk-v%C3%A4rdering-och-urval-version-20150119.pdf>

Antika teatrar får tanken att svindla, att här, på just samma plats, bänkade sig för tusentals år sedan människor för att ta del av kulturerfvelvelser. Idag är många av teatrarna i bruk igen och nutidens människa kan åter uppleva teater och musik här. Men till skillnad från under antiken ställer dagens publik och besökare helt andra krav på teknik och komfort, krav som lätt hotar spolia platsens karaktär. Den antika teatern i Arles i södra Frankrike har fått nya tillägg av både mer tillfällig och permanent karaktär, något som förär platsens karaktär högst betänkligt.

Generella riktlinjer för ingrepp

Eftersom flertalet av våra kulturmiljöer har helt unika karaktärsdrag, historia, uttryck och värden finns heller ingen allmän eller för alla platser gällande definition av vad som ska eller bör bevaras. Ofta kan dock miljöns unika karaktärsdrag och särart ses som en vägledning till att kunna definiera vad som är viktigt att slå vakt om i samband med att förändringar eller ingrepp planeras. Antikvariska kravspecifikationer kan också tas till hjälp för att vägleda i denna process. Dessa ska formuleras tydligt och koncist och görs specifikt från fall till fall. Nedan följer som exempel beskrivning av karaktärsdrag och antikvariska krav gällande ruiner som går att anpassa och utveckla efter olika platser och projektets karaktär och behov.

En ruin eller ruinkaraktär kan exempelvis beskrivas som:

- En byggnad i ett stadium av förfall där den ursprungliga användningen upphört.
- Rester av en byggnad där tidens lopp tydligt kan upplevas och där patinan är en viktig faktor för förståelsen av ålderdomligheten.
- Lämningar av en förfallen, övergiven byggnad.
- En konstruktion som helt eller delvis saknar tak, är öppen för väder och vind med rester av väggar ovan mark.
- En byggnad som har förlorat substantiella delar av sin arkitektoniska form och därigenom har upphört att vara en byggnad.
- En fast fornlämning som kräver byggnadsvårdande insatser.

De kulturhistoriska värdena skyddas genom att:

- Inga installationer innebärande ingrepp i äldre murverk eller stomme i eller ovan mark accepteras.
- Interiörens volym bör i minsta möjliga utsträckning tas i anspråk.
- Patinan, "byggnadens dyrbaraste smycke", ska bevaras. Detta förhindrar inte nödvändiga lagningar eller borttagande av växtlighet och smuts.
- Nya tillägg ska vara reversibla - det vill säga borttagbara utan att lämna spår, respektera originalet samt vara klart urskiljbara (här kan man definiera vad som avses, på vilket sätt skall de vara urskiljbara?)
- Kompletterande byggnader eller installationer utförs så att de kulturhistoriska kvalitéerna inte påverkas negativt. Tilläggen bör samspela med miljön och vara av hög arkitektonisk, hantverksmässig och materialmässig kvalitet.

Ytterligare aspekter såsom nytänkande och tradition, hantverk och kvalité, långsiktighet, miljö, helhet och samråd, inkludering och sociala aspekter med mera bör också adderas när den specifika miljöns förutsättningar, värden och karaktär utretts och dokumenterats. På så vis skapas en ram som kreatörer och förvaltare lättare kan förhålla sig till och som kan inspirera till långsiktigt hållbara projekt där kulturmiljön inte reduceras till en dekorativ kuliss.

Att genom nya tillägg förhöja upplevelsen och förståelsen för en plats är fullt möjligt. I slottsköket i den enorma tegelborgen Malbork i Polen, högsäte för Tyska Orden under många år, har förståelsen för rummet höjts högst väsentligt med iscensättningar av mat, eld och till och med lukt!

Goda och mindre goda exempel

Att inleda sitt utvecklingsprojekt med omvärldsbevakning kan ge värdefulla lärdomar och många konkreta tips. Att ge sig ut på en studieresa för att samla intryck, erfarenheter och inspiration från olika miljöer leder också till möten med kollegor som har erfarenhet av att arrangera event eller utveckla kulturmiljöer av olika slag. Runt om i världen finns exempel på kulturarvsmiljöer som används för utställningar och evenemang eller för andra syften än vad byggnaden eller platsen initialt var tänkt för. Flera av dessa nya sätt att använda miljön på är också av så pass permanent karaktär att vi inte tänker på att platsen ursprungligen var skapad för något helt annat. Palats och slott har omvandlats till konsthallerier och museer, industribyggnader har blivit kulturinstitutioner och ruiner och landskap tas mer och mer i bruk som arenor för exempelvis scenkonstarrangemang.

I samband med skapandet av denna lats har ett flertal kulturhistoriskt värdefulla miljöer som idag används för utställningar och event besökts. Dessa har haft installationer av både permanent och mer tillfällig karaktär och fokus har legat på att undersöka hur den autentiska miljön tagits tillvara och hur utställd konst eller andra kulturevenemang och förändringar i samband med bruket av miljön samspelar med platsen och dess värden. Bland annat kartlades och diskuterades aspekter såsom miljöns bakgrund och utveckling, dess huvudman, tillvaratagande och bevarande av autenticitet, upplevelse, allmänna intryck och reflektioner, tekniska lösningar, samspellet mellan exempelvis pågående utställningar eller event och miljön, lösningar för entré, eventuell butik & café, utemiljön, platser för att kunna mötas, vila eller uppleva miljön, tillgänglighet och informationsförmedling både på platsen och digitalt via internet med mera. Besöken har resulterat i exempel där konst och miljö samspelar och förhöjer varandras värden likväl som exempel där förändringar och installationer på allvar hotar platsens autenticitet och unika värden.

I kommande stycke presenteras ett antal miljöer tillsammans med reflektioner kring hur platsernas används och hur eventuella installationer eller ingrepp påverkar exempelvis tillgängligheten, platsens autenticitet och bevarande. Innan vi går in på specifika typer av miljöer eller enskilda exempel kan vi dock återigen konstatera vikten av digitalt lättillgänglig och grundläggande information – helst på flera olika språk. Digitalt tillgänglig kunskap om platsens historia, dess unika värden, samtida bruk eller hur och varför platsen bevaras kan användas för att synliggöra och digitalt förmedla kulturarvet på egna webbsidor likväl som via externa plattformar såsom Wikipedia, Google Arts & Culture, Facebook eller Tripadvisor. Som tidigare nämnts kan också sökdordoptimering vara ett sätt att underlätta för människor att hitta rätt. Som förvaltare eller ansvarig för tillgängliggörandet av en miljö kan några webbsökningar på olika kulturmiljöer runt om i världen också ge värdefulla insikter om vilken typ av praktisk information som är värdefull och vad som kan väcka ytterligare intresse. Huvudregeln är att informationen ska vara relevant och korrekt samt tillgänglig och anpassad för olika målgrupper.

Beskrivningen av kulturmiljöernas uttryck, upplevelsen av dem som platser för olika former av utställningar, möten och event samt hur åtgärder och ingrepp såsom utbyggnader och installationer eller bruk samspelar med platsens historia och värden ska inte tolkas som objektiv fakta. Snarare är resonemangen som förs kring varje plats ett försök att uppmuntra dig som läsare till egna reflektioner och bedömningar av olika miljöer och utvecklingsprojekt.

S:t Görans ruin i Visby

Ruiner

Många av oss upplever ruiner som suggestiva platser och de inspirerar ofta till iscensättningar av olika slag. Kontrasten mellan det råa, övergivna och väderutsatta rummet och en gestaltad utställning eller föreställning kan bli magisk. Var och en kan fylla platsen med sina fantasier och förväntningar, inget är givet och allt är möjligt. Eller också inte. För trots sin skenbart råa och robusta form är ruiner ofta bräckliga. Rasrisken kan på många platser vara överhängande och stenen är utsatt för nedbrytning och igenväxning. Dessutom är ruinupplevelsen nära kopplad till det övergivna, öde tillståndet, något som en publik aktivitet ofta står i kontrast till. Det krävs med andra ord extra stora eftertanke och hänsyn för att ta en ruin i anspråk. Säkerhet, patina, tillgänglighet och stämning måste samspela för att det ska bli lyckat. Nedan följer några exempel på ruiner som på olika sätt fått nya och moderna kompletteringar.

Koldinghus, Kolding. Danmark

Den restaurering, som genomfördes under ledning av arkitekterna Inger och Johannes Exner under slutet av nittio-talet och början av tvåtusentalet bevarar ruinen som ett starkt verkande historiskt monument. Ruinen är numera "inkapslad" av ny arkitektur, med principen att ruinen ska beröras så lite som möjligt. Trots detta är de nya tilläggen mycket dominanta, och det kan diskuteras om Koldinghus numera inte snarare är en byggnad med ruininslag än tvärt om. Tydligt redovisade nya tillägg som inte gör fysiska ingrepp på det gamla murverket är huvudprincipen.

De nya tilläggen dominerar både på grund av sina tekniska finesser och sin storlek. Själva ruinen kan därför upplevas som att den kommer i skymundan och det kan vara svårt för arrangemang som en utställning att konkurrera om uppmärksamheten. Enligt uppgift var en av de populäraste utställningarna en Harley Davidson-utställning, kanske begripligt eftersom spänning mellan miljö och föremål då triggas och förhöjer varandra. På platsen finns även kongeniala ljusarmaturer i form av frihängande valv i kyrkorummet. De fungerar samtidigt som fristående konstinstallationer.

www.koldinghus.dk/

Domkirkeodden och Hedmarksmuseet, Hamar. Norge

Domkirkeodden och Hedmarksmuseet visar lokalhistoriska utställningar. Området kan sägas bestå av tre olika delar; domkirkeruinen, Hedmarksmuseet och ett stort område med ett flertal äldre byggnader som flyttats till platsen. Ruinerna av Hamarbiskopens gård blev utgrävda mellan 1947 och 1989. Ruinerna är en viktig del av det koncept arkitekt Sverre Fehn skapade. Ruinerna har genom moderna tillägg fått nya funktioner, exempelvis som museum. De moderna tilläggen skiljer sig markant från ruinerna och det finns likheter med Koldinghus och Castelvecchio i förhållningssättet. En skillnad är dock att man här har tagit ut svängarna mer, så att de moderna inslagen är mycket dominerande.

Den kanske mest vågade tillbyggnaden är den inglasning man gjort av domkirkeruinen. Utifrån sett tar det inglasade partiet över upplevelsen från ruinen. Det är endast vid speciella ljusförhållanden och vid mörker när ruinen är ljussatt som den syns på ett tydligt sätt. Inifrån gör glastillbyggnaden att det känns som att träda in i ett rum eller en stor sal som kan jämföras med rymden som en gång fanns i domkyrkan. På platsen förekommer konserter och vissa evenemang.

<http://domkirkeodden.no/>

St Nicolai kultudral, Visby. Sverige

Ruinen är resterna efter dominikanernas konventkyrka från 1200-talet. Den ligger mitt i en levande stadsmiljö, i världsarvet Visby. På senare år har det gjorts stora investeringar i ruinen. Här finns glasade fönster, nya inventarier, en hydraulisk scen och andra installationer som gör att ruinen kan användas vid events och utställningar. Ruinen har nu en högkvalitativ infrastruktur i form av kalkstensgolv, scen i massiva material och inte minst en stor mängd kablage och inkopplingspunkter i golvet för att minimera behovet av tillfälliga, fula och riskabla eldragningar.

Kultudralen används främst till kultur- och företagsevenemang. Den stora volymen och stenväggarna ger en särskild prägel åt evenen som på så vis får förhöjd upplevelse. Det här har gjort att arenan blivit uppskattad och efterfrågad, vilket i sin tur möjliggör att man kan ta bättre betalt av arrangörerna. Den har blivit ett viktigt komplement till mötes- och upplevelseindustrin på Gotland och bidrar till det historiska varumärket som många vill ha del av. De nya installationerna är på det stora hela underordnade ruinen vad gäller volym och uttryck samtidigt som de samspelar med de gedigna materialen. Samtidigt förtar alla installationer oundvikligen lite av ruinstämningen och karaktären av en övergiven plats.

www.facebook.com/pages/Kultudralen-St-Nicolai/497963680229451

Danmarks Borgcenter, Vordingborg. Danmark

Danmarks Borgcenter ligger på ruinen av en av medeltidens största danska kungaborgar, Vordingborg. I ett nybyggt, underjordiskt utställningshus späckat med modern teknologi, konstnärliga installationer och med specialkomponerad musik väntar en stämningsmättad upplevelse. Utomhus, på själva ruinområdet, har nya tillägg i cortenstål installerats för att pedagogiskt förklara den tidigare bebyggelsen. Tillfälliga utställningscontainrar med arkeologiska utställningar står utspridda på området. Den enda fullt bevarade delen, Gåsetårnet, är stadens kännetecken. Det finns dessutom en historisk botanisk trädgård på ruinområdet.

Intrycket är att lösningarna är välgjorda och estetiskt tilltalande. Designen och ljussättningen i museet imponerar men flera delar kräver att besökaren använder teknik såsom iPads för att ta del av upplevelsen. Den som inte har en egen kan därför få låna i entrén. Installationerna på ruinområdet är mycket påkostade men trots det till viss del svåra att begripa. Detta leder till en undran om hur reversibla de egentligen är, eftersom det varit en så pass stor investering. Det nya museet är till stora delar underjordiskt vilket gör att en stor byggnadsvolym diskret inordnar sig i borgruinen. Möjligen kan detta ha varit ett väl ovarsamt ingrepp i kulturlagren? Utställningscontainers i rostigt cortenstål i fornlämningsområdet är ett intressant grepp, reversibelt och flexibelt. Lösningen kan dock vara estetiskt störande i många miljöer.

<http://www.danmarksborgcenter.dk/da>

Raseborg, Ekenäs. Finland

Raseborgs medeltida slott byggdes på 1370-talet på en hög bergsklippa omgiven av vatten med uppgift att övervaka sjöfart och handel på Finska viken. Slottet var också en viktig militär stödjepunkt samt ett handelscentrum som var avsett att konkurrera med Tallinn. Slottets blomstringstid inföll på 1450 och 1460-talet. Borgen övergavs 1558 och de första restaureringarna inleddes på 1800-talet. Slottsruinen är relativt hårt restaurerad och idag ansvarar Forststyrelsen för underhåll och verksamhet.

Det är möjligt att ta sig runt i nästan hela ruinen genom ett system av trappor och gångar, vilket är en klar upplevelsehöjare. Moderna och mycket informativa skyltar finns på flera ställen. Platsen används vid ett flertal evenemang och är dessutom ett populärt utflyktsmål. På senare år har man jobbat med konstnärliga ljussättningar av ruinen, något som ökat intresset och breddat målgrupperna. Intill finns ett café och en sommarteater där det varje år uppförs välbesökta teaterpjäser. Ruinen fungerar då som fond vilket ger karaktär åt evenemangen.

<http://www.raaseporinlinna.fi/sv/>

Teatro Romano, Verona. Italien

Den romerska teatern byggdes omkring år 0. Under årens lopp blev den bortglömd och överbyggd av andra hus. På 1800-talet köpte en rik veronesare hela området, rev husen och grävde ut de gamla romerska lämningarna och bevarade dem till eftervärlden. I området finns ett stort antal antika stenfragment utplacerade. På somrarna spelas här Shakespeare-föreställningar och på platsen finns även ett arkeologiskt museum.

Tillvaratagandet av miljön och dess autencitet är tyvärr ytterst ogynnsamt genomfört. Arenan syns knappt för alla tillägg och installationer som har med teatern att göra. Intrycket är att hela amfiteatern har kvävts av olika byggställningar, plywoodskivor och andra provisoriska tillägg vilka gör det mycket svårt att få en känsla av platsens ursprungliga idé och karaktär. De övre bänkraderna är i princip allt som ses av originalet. Platsen har ett unikt läge och från de övre etagen kan besökare se hela staden. I samband med att vi besökte platsen var det arkeologiska museet stängt för ombyggnad men utställningarna bidrar med största sannolikhet till förståelsen av platsen. I ett hörn stod arkitektoniska stenfragment uppställda. Det gav en suggestiv upplevelse av en sten-kyrkogård. Tyvärr saknades information om dem.

<http://www.tourism.verona.it/en/enjoy-verona/art-and-culture/monuments-and-sights/roman-theatre-archaeological-museum#>

Arenan, Verona. Italien

En stor amfiteater, byggd under det första århundradet efter år 0. Arenan är en av de största i Europa och fortfarande välbevarad. I juli till augusti varje år spelas internationellt uppmärksammas uppsättningar av opera och balett på arenan inför upp till 20 000 åskådare. Den har också varit scen för konserter med artister som Pink Floyd, Simple Minds, Deep Purple, Dire Straits, Radiohead med flera.

Speciellt tydlig är känslan av autencitet i gallerierna under läktaren. Dessa upplevs som i princip oförändrade och markbeläggningen av sten samspelar med origalet. Inne i själva arenan döljs den autentiska platsen ganska effektivt av flertalet installationer och gradänger i plåt. Själva volymen och formen finns kvar, men upplevelsen inne i arenan är att detta nästan kunde vara vilken modern stadion som helst. De tekniska installationerna som exempelvis ljusbås med mera är inte i paritet med arenans kvaliteter och det verkar inte ha funnits någon tydlig gestaltningsmässig tanke bakom. Inte heller vad gäller kablage med öppet redovisad ny teknik. Mest störs dock intrycket av plåtgradängerna, både på grund av estetiska, materialmässiga skäl och av upplevelsemässiga, eftersom det bullrar och skramlar högt då någon går på dem. Användningen av arenan som scen för opera är i linje med platsens monumentalitet och känns helt rätt. Dock skulle man ha önskat sig ett bättre samspel mellan de tillägg som operan kräver och platsens autencitet.

<http://www.arena.it/arena/en>

Dalí-Teater-Museum, Figueres. Spanien

Världens största surrealistiska objekt. Invigdes 1974, på resterna av den tidigare kommunala teatern i Figueres som när projektet inleddes av Salvador Dalí på 1960-talet var en utbränd ruin. Museet anses vara hans sista stora arbete och allt i museet är utformat och ritat av konstnären för att erbjuda besökarna en total upplevelse av hans surrealistiskt och fantasifyllda värld. I museet presenteras Dalís verk i nära sammanhang med platsen.

Ett besök på museet är en unik upplevelse och Dalís närvaro är tydlig. Enligt honom själv är museet en kontrapunkt, en metafor av en slags översinnlig natur: "Det är uppenbart att andra världar finns, det är säkert, men som jag sagt vid många andra tillfällen rör sig dessa andra världar inuti vår värld, de är bosatta på jorden och ligger precis i centrum av Kupolen på Dalí-museet, som innehåller den nya, osäkra och hallucinerande världen, surrealismen". Om man skall lyfta ett exempel på när miljö i form av en ruin, eller snarare före detta ruin och konst samverkar optimalt, så måste det bli just detta museum. Däremot är inte ruinupplevelsen så särskilt närvarande mer än i vissa delar av museet, och då inte i speciellt övergiven form utan snarare som en fond för de installationer och konstverk som finns här.

www.salvador-dali.org/en

Risinge gamla kyrka i Östergötland med kalkmålningar från början av 1400-talet.

Kyrkor och kloster

Merparten av våra kyrkor är i någon bemärkelse ett galleri med en stor mängd konstverk i form av måleri, skulptur, arkitektur och textilkonst med mera. Allt oftast anpassat för just den speciella miljö som ett kyrkorum utgör. Dessutom används de flesta kyrkor fortfarande för samma ändamål som de byggdes för, det vill säga religiösa ceremonier. Att verksamheten på flera sätt varit den samma i många hundratals år är därför inte bara häpnadsväckande, det innebär också att bruket ofta till fullo samspelar med platsens karaktär och historia. Vid sidan om de religiösa ceremonierna är kyrkorna samtidigt besöksmål för ett stort antal människor just för deras estetiska, arkitektoniska och konstnärliga kvalitéer. I välbesökta kyrkor kan det därför upplevas som att turismen tar över. Det blir svårt att uppfatta det sakrala rummet och komma till stillhet och kontemplation inför den andliga värden. I flera fall blir detta en reell utmaning och i vissa välbesökta kyrkor finns speciella bönerum inrättade dit de kontemplerande kan ta sin tillflykt. Vi har besökt några kyrkor med utpräglat besöksperspektiv, kyrkor och även kloster som inrättat speciella museer eller fungerar som museer parallellt med sin ursprungliga basfunktion som tempel för de troende.

Holy Transfiguration Mirozh Monastery, Pskov. Ryssland

Mirozhsky-klostret är ett ortodox kloster med medeltida ursprung. Klostret var ett av de rikaste klostren i Pskov och ett betydande kulturcentrum. Klostrets äldsta byggnad är Transfigurationskatedralen med välbevarade fresker från 1100-talets mitt målade av konstnärer från Bysans. För närvarande är katedralen en del av Pskov State Museum-Reserve. Domkyrkan och dess fresker finns på UNESCO:s lista över arkitektoniska landmärken i världen. Mirozhsky-klostret stöder även Pskovs ikonografiska skola, ett undervisningscenter för ikonmålare.

Kyrkan ligger lite avskild från Pskov på klosterområdet som fortfarande är aktivt vilket innebär att man kan träffa på ortodoxa munkar här, vilket förstärker platsens karaktär av religiöst centrum. Trots att det är ett betydande besöksmål är entrén och mottagandet relativt amatörmässigt arrangerat. Väl inne i kyrkan pågår viss konservering, men freskerna är trots detta häpnadsväckande. I relation till många andra besöksmål kan det samtidigt kännas befriande att platsen inte är minutiöst iordningsställd. I detta fall förstärker det känslan av autenticitet och upplevelsen av ett kyrkorum är tydlig.

[https://orthodoxwiki.org/Mirozhsky_Monastery_\(Pskov,_Russia\)](https://orthodoxwiki.org/Mirozhsky_Monastery_(Pskov,_Russia))

San Marco, Florens, Italien

Klostret uppfördes år 1437 på platsen för tidigare kloster. Mest känt är freskerna i klostercellerna utförda 1439 till 1444 av Fra Angelico. Hela dormitoriet är som ett enda galleri där besökaren upptäcker en ny fresk i varje cell. Dessutom finns en av de mest kända målningarna, bebådelsen, direkt i entrén. Förutom detta finns högklassig renässanskonst och dyrbara folianter i den välbevarade klostermiljön, som även omfattar en kyrka. Personhistorien är stark, många av de stora renässanspersonligheterna levde och verkade i klostret. Den kanske mest beryktade var Girolamo Savonarola, som höll svavelosande predikningar om stadens syndfulla förfall och behovet av omvändelse. Han brändes på Piazza della Signoria 1498, men hans dramatiska historia ger en speciell karaktär åt den cell han bebodde.

Dominikanerkonventet är intakt till sin struktur med klosteromgång, dormitorium, kyrka, refektorium med mera vilket skapar hög autenticitet. Väl fungerande besöksservice, skyltning och tillgänglighet. Hög respekt för miljön och dess innehåll och bakgrund tillsammans med att det finns mycket att uppleva bjuder in till ett relativt långvarigt besök. Samtidigt som platsen är välbesökt andas den ett slags stillhet, något som förstärker autenticiteten. Möjligen skulle man kunna jobba mer med historieberättandet.

http://www.museumsinflorence.com/musei/museum_of_san_marco.html

Santa Reparata i Santa Maria Del Fiore, Florens. Italien

Museum i källaren till domen i Florens. En stor arkeologisk grävning under katedralen 1965 till 1973 avslöjade resterna av den betydligt äldre antika kristna basilikan Santa Reparata från 400-talet och rester av ytterligare fyra kyrkor: den ursprungliga basilikan och tre ombyggnader. Trappor på södra sidan i nuvarande domen leder ner till de arkeologiska resterna och museet som ligger ca två och en halv meter längre ner. Det stora området under domen innehåller omfattande rester också av hus från den romerska staden Florentia, bland annat en fin polykrom golvmosaik. Där finns även många gravstenar.

Utrymmet har lågt i tak och som besökare leds man runt byggfragmenten via gångar. Det är därför svårt att få en överblick, och även svårt att förstå vad det egentligen är man ser trots goda pedagogiska insatser. Detta är inte ovanligt när det gäller att få en besökare att förstå en arkeologisk plats med olika tidsskikt och som förvaltare krävs ofta en hel del arbete för att besökare ska kunna orientera sig och få en helhetsbild. Utöver detta är sambandet mellan platsen och utställningarna starkt då dessa i huvudsak behandlar den platsen de är inhysta i. Trots de små gångarna och trånga utrymmen lyckas man få det stora antalet besök att flyta på. Estetiskt tilltalande, diskreta installationer och en professionell helhetsgestaltning präglar upplevelsen.

<https://www.museumflorence.com/monuments/5-crypt>

Panthéon, Paris. Frankrike

Panthéon byggdes ursprungligen som en kyrka under åren 1758 till 1791. Sedan 1885 är det ett sekulärt museum och mausoleum. Byggnaden är monumental med en underjordisk krypta med samma yta som kyrkorummet. Flera konstverk och installationer har visats här, exempelvis Auguste Rodins skulptur Tänkaren. Under 2006 installerade Ernesto Neto "Léviathan Thot", en antropomorf installation i kyrkorummet. Kryptan där många kända franska personligheter såsom Voltaire, Rousseau, Victor Hugo, Émile Zola och Marie Curie finns begravda är en välbesökt del av museet.

Som besökare kan intrycket av kyrkorum som är avlysta och därför profana upplevas förvirrande. Det finns många exempel på profana kyrkorum som används som kulturplatser och museer. Exempelvis Mariakyrkan i Lübeck, Niguliste i Tallinn, Hagia Sofia i Istanbul med flera. Panthéon har många av de ursprungliga sakrala attributen som vittnar om historien kvar och dess dualism karaktäriseras tydligt inte minst av gravkryptan. Den uppfattas som sakral och helgad samtidigt som den brukas som ett turistmål. Sannolikt skulle alltför utmanande utställningar i den här miljön väcka starka reaktioner.

<http://www.paris-pantheon.fr/en/>

Castelvecchio i Verona

Borgar

Borgar är en kategori kulturmiljöer där vi hittar många museer och kulturarenor. Ibland används borgen snarast som kuliss, i andra fall är de fullfjädrade museer. Många borgar är också återuppbyggda från ruiner och då finns ofta flera intressanta iakttagelser att göra. Gick något förlorat på vägen? Associationen är vanligtvis brutal, krigisk, manligt kodad och det märks i många fall på vad som visas eller hur det visas. Men kanske kan man tänka helt tvärtemot? Det skulle kunna ge nya perspektiv och associationer till platsen och dess historia.

Tavastehus Slott, Tavastehus. Finland

Det var sannolikt Birger Jarl som var byggherre till Tavastehus, men detta är omtvistat. Ända fram till år 1979 pågick restaureringar på borgen, då till exempel den så kallade "kungssalen" rekonstruerades. Slottet är nu ett byggnadsminne där man kan följa de olika tidsperioderna från slutet av 1200-talet till 1700-talets senare hälft.

Slottet och kulturmiljön är väl omhändertaget. Flera moderna tillägg inne i slottet som till exempel tillgänglighetsanpassningar har gjorts på ett sätt som gör att kulturmiljön bevaras på ett bra sätt. Det finns dock en del äldre lösningar som är mindre lyckade som exempelvis ett stort kök och matsal i ett av tornen. Den arkeologiska utställningen är bra men lite ålderstigen. Mer moderna utställningar i andra våningar på slottet har gjorts med stor omsorg till kulturmiljöns karaktär. Man anar att inspirationen har kommit från Carlo Scarpas arbete i Castelvechio.

<http://www.slottsguiden.info/slottdetalj.asp?id=189>

Castelvecchio, Verona. Italien

Slottet byggdes 1354 till 1356 på äldre strukturer, möjligen en fästning från romartiden. Här fanns även en kyrka av medeltida ursprung och man kan se spåren efter den inne på borggården. Med start 1958 inleds restaurering och rekonstruktion av borgen som skadats svårt under kriget. Arkitekt var Carlo Scarpa och hans nybrutalistiska gestaltning med stor omsorg om gedigna material och exakt utförande ger miljön en helt ny karaktär. Castelvecchio har sedan dess ansetts om ett restaureringsarkitektoniskt mästerverk dit fackfolk vallfärdar och ständigt inspireras av. Troligen är det också Scarpa som ligger bakom en stor del av Castelvecchios nutida berömmelse och ikoniska status.

Utvecklingen visar respekt för originalet. De nya tilläggen från 1950- och 60-talet bryter av och kontrasterar samtidigt som de samspelar med originalpalatset genom sin materialitet och gedigna utformning. I princip ingen teknik förutom ljus. Miljö känns väl genomtänkt och tidlös med eleganta, avskalade, raffinerade och begripliga installationer och harmoni mellan material, detaljer och miljö. Varje konstverk inramas av en gestaltning som samspelar med verket och podium och montrar med mera är en del av helhetsgestaltningen. Frågan är hur en sådan plats och utställning kan eller bör utvecklas ytterligare när tidlösheten är dess stora styrka och det som göra miljön unik.

http://museodicastelvecchio.comune.verona.it/nqcontent.cfm?a_id=42545

Vejle museer

Industrimiljöer

Industrimiljöer är ofta attraktiva platser för konstevenemang och utställningar. Troligen delvis på grund av att de upplevs som tillåtande, tåliga och erbjuder volym och robust design samtidigt som de skapar spänning och mervärde till konstprojekt. Inte sällan ligger de lite utan för stads kärnorna, kanske till och med i glesbygd eller i industriområden och kan därför bidra till en revitalisering av en trakt som annars går på sparlåga sedan industrin lades ner. Även om miljöerna kan upplevas som okända är det viktigt att ta deras karaktär och själ i beaktande så den inte byggs bort eller blir alltför polerad. Alltför sällan tillgängliggörs historien om platsen och framförallt den som berör verksamheten och de människor som arbetat där, kanske i generationer. För att stärka den lokala identiteten som den tidigare industrin och nu kulturplatsen bidrar med är det därför av värde att knyta ihop dessa och att engagera dem som varit verksamma på platsen i olika event och planer på utveckling.

K. A. Almgrens Sidenväveri, Stockholm. Sverige

K. A. Almgrens är det enda sidenväveriet som finns kvar i norra Europa. Unikt med sina originalmaskiner som trots sin 140-åriga historia fortfarande är i bruk. Som museum är detta Stockholms enda fullt bevarade industriminne och dessutom Skandinavians äldsta industrimiljö. På vindsplanet visas en historisk exposé över sidenets historia, från Kina till den svenska sidentillverkningen. Dessutom visas tillfälliga separatutställningar där olika konstnärer hänger sina verk i industrimiljön.

Det är fascinerande med ett museum där den ursprungliga verksamheten fortfarande pågår. Det kan upplevas som att komma in i en tidsmaskin. Den permanenta utställningen är väl integrerad i miljön med specialinstallationer i siden som visar på materialets möjligheter i en utställningskontext. De tillfälliga utställningarna och hur de samspelar med miljön varierar, men generellt ger de en extra nerv och bildar kontrast till upplevelsen av det historiska väveriet.

<http://www.kasiden.se/>

M/S Museet for søfart, Helsingør. Danmark

Museet ligger ingrävt i marken omkring en gammal torrdocka. Det invigdes 2014. Som besökare har man under hela besöket torrdockan i blickfånget genom de fönster som finns i utställningen och som vetter ut mot denna.

Torrdockan har lämnats som den är, relativt rå och medfaren, vilket stärker autenticiteten. Överlag känns lösningarna för besöksmålet intressant och här finns flera inslag av nytänkande. Resultat är estetiskt tilltalande och designen är tilltalande men funktionellt är det tveksamt, bland annat på grund av lutande golv. Skulle tillgängligheten kunna förbättras vore det sammantaget tematiskt och arkitektoniskt lyckat. Utställningens rumsligheter utnyttjas skickligt och den marina ursprungsmiljön blir en viktig del av konceptet och helhetsupplevelsen.

<http://mfs.dk/>

Fondazione Prada, Milano. Italien

I ett destilleri från 1910-talet har Fondazione Prada skapat ett omfattande museikomplex med olika utställningsytor och utställningsteman. Den gamla industrimiljön med byggnader från olika tider har anpassats och kompletterats till att bli ett kulturellt campus där själva området är öppet för allmänheten utan avgift. Ett välbesökt café skapar liv och rörelse och utemöbler skapar små sociala utrymmen i det stora området. Mest spektakulärt är det centrala tornet som målats i guld. Det ger platsen tydlig karaktär och personlighet. I museet finns både permanenta och tillfälliga utställningar.

De äldre bevarade byggnaderna är delvis starkt restaurerade och ombyggda, vilket gör att autenticiteten av platsen som industrimiljö försvagats. Sammantaget har platsen blivit estetiskt tilltalande, gediget och intressant i sin egen rätt med många fina detaljer och väl integrerade tekniska lösningar. Bevarade detaljer som entrén med vaktkur, lastkaj och andra element ger ändå viss förståelse för miljöns ursprungliga funktion. Destilleritornet är väl bevarat till sin interiör vilket bidrar till känslan av autenticitet och lyfter de permanenta installationerna av Robert Gober och Louise Bourgeois. Den nybyggda centrala utställningshallen är flexibel i sin uppbyggnad med podier i plexiglas som kan anpassas efter nya utställningar. Den är också helt glasad mot de omgivande byggnaderna på området. Något som möjliggör spännande möten mellan konst och miljö.

<http://www.fondazioneprada.org/?lang=en>

Biennale Arte 2015, Arsenale, Venedig, Italien

Sedan 1980 har biennalen, förutom sin verksamhet i Giardini, även haft utställningar i Arsenale. Platsen är världens största förindustriella produktionscenter, grundat på 1200-talet. Där fanns varv, depåer och verkstäder för militärens behov och platsen var en stark symbol för Venedigs ekonomiska och politiska makt. Sedan 1999 har biennalen aktivt tagit del i de restaureringsarbeten som format platsen till ett nytt funktionellt utställningsområde på totalt ca 46 ha. Bland annat har en ny entré med en ny bro skapats. Den byggnad som idag inrymmer huvuddelen av utställningarna är från 1300 och 1500-talet. Utställningsutrymmena täcker en yta på 6400 kvadratmeter. Utöver detta nyttjas flera byggnader som serviceutrymmen och restaurang med mera.

Tillvaratagandet och bevarandet av miljöns autenticitet kan beskrivas som varierande. Sammantaget är platsen väl utnyttjad och grovheten och patinan i originalmiljön är bibehållen. Själva utställningen är mycket väl tilltagen med ett 360 meter långt utställningsflödet utan avbrott eller rum för vila. Biennalens enskilda utställare hade endast undantagsvis arbetat med den autentiska miljön som en resurs för gestaltningen av sina verk. Merparten av dem som arbetar med rörlig bild och videokonst hade också täckt för de ursprungliga uttrycken för att skapa en neutral miljö. Det väcker frågan om vad som skiljer en utställning i denna miljö från en utställning i andra generiska nersläckta utrymmen.

<http://www.labiennale.org/en/venues/arsenale.html>

Carrières De Lumières, Les Baux-De-Provence. Frankrike

Det monumentala kalkstensbrottet i Les Baux-de-Provence övergavs 1935. Den storslagna miljön inspirerade Jean Cocteau, som 1959 filmade *Le Testament d'Orphée* på platsen. 1977 visades den första audiovisuella installationen i regi av Joseph Svoboda här och sedan dess har brottet återkommande använts för audiovisuella upplevelser. 2012 övertog Culturespaces platsen, döpte om den till *Les Carrières de Lumières* och de skapar nu praktfulla projicerade konstutställningar i brottet kallat Art & Music Immersive Experience. Varje år med ett nytt tema.

Strax intill platsen ligger en annan turistmagnet, det medeltida slottet i Baux-de-Provence. Även slottet drivs av Culturespaces. Här satsar man på familjeprogram med dramatiserade visningar och workshops om medeltida hantverk, allt genomfört med genomgående hög kvalitet och här finns gott om inspiration för den som vill utveckla en miljö med likartade förutsättningar. Det monumentala stenbrottet utgör, tillsammans med de storslagna visuella verken en exceptionell upplevelse. Culturespaces jobbar tydligt med besökaren i fokus, något som märks i allt från hemsida till service på plats.

<http://carrieres-lumieres.com/en/home>

Tynnelsö Slott

Palats och tidigare privata hem

Palats och tidigare privata hem är vanliga hemvister för utställningar och events och har så varit under mycket lång tid. Många äldre palats inreddes med fasta konstverk i form av vägg- och takmålningar, stuckaturer, dörröverstycken med mera. Salarna var ofta fyllda med konstverk och samlingar av olika slag, tänkta att beses och beundras av ägarnas ståndsvänner. Många av världens förnämsta museer, exempelvis Louvren, Eremitaget och Ufficierna är inrymda i storslagna palats. Vid sidan av de mer grandiosa byggnaderna finns även ett stort antal mindre slott och herresäten runt om i världen som fungerar som museer av mer eller mindre professionell karaktär. I de flesta fall bidrar arkitektur och kulturmiljö starkt till upplevelsen av det utställda och i vissa fall är verken som ställs ut också präglade av samma stilepok som byggnaden själv. Många av de tidigare privata hem som idag fungerar som utställningsarenor och gallerier är också präglade av personerna som levt och verkat där och kan många gånger ha samlingar som bygger på de tidigare ägarnas egendomar och intressen.

Äldre palats och tidigare privata hem har sällan byggts på ett sätt som möter dagens krav på tillgänglighet och säkerhet. De har byggts före den moderna tekniken gavs plats och mindre byggnader är sällan skapade för att hantera stora besöksantal. För att kunna lösa behov för saker såsom utrymning, tillgänglighet, teknik, parkering och besökservice kan det därför krävas att miljön kompletteras med exempelvis närliggande faciliteter eller att besökantalet begränsas. Som i andra miljöer är det här viktigt att vara varsam med det autentiska så att husens själ, karaktär och historia inte försvinner eller byggs bort när nya aktiviteter och installationer tar plats.

Museum Reserve Pogankin Chambers, Pskov. Ryssland

Stadsmuseet i Pskov är inrymt i ett före detta köpmanshus från medeltiden: Pogankin Chambers, byggt av en av det dåtida Pskovs rikaste köpmän. Byggnaderna har, sedan medeltiden, bevarats med mindre ändringar och är därför intressanta även ur en arkitekturhistorisk aspekt. Museet är ett av Rysslands äldsta och grundades under 1870-talet och utvecklades gradvis till ett historiskt museum med arkitektur och konst som viktiga delar. Entrén till museet, som upptar ett kvarter, går genom en brutalistisk byggnad från Sovjettiden.

Den yttre miljön är kontrastrik med den moderna byggnaden ställd i kontrast till den medeltida. När man kommer in i museet är det inte så tydligt att det är ett medeltida hus man befinner sig i. Utställningarna är mycket traditionella i sin gestaltning. Samspelet mellan miljön och utställningarna kunde ha varit bättre. Exempelvis genom att lyfta fram byggnaden som en integrerad del i upplevelsen.

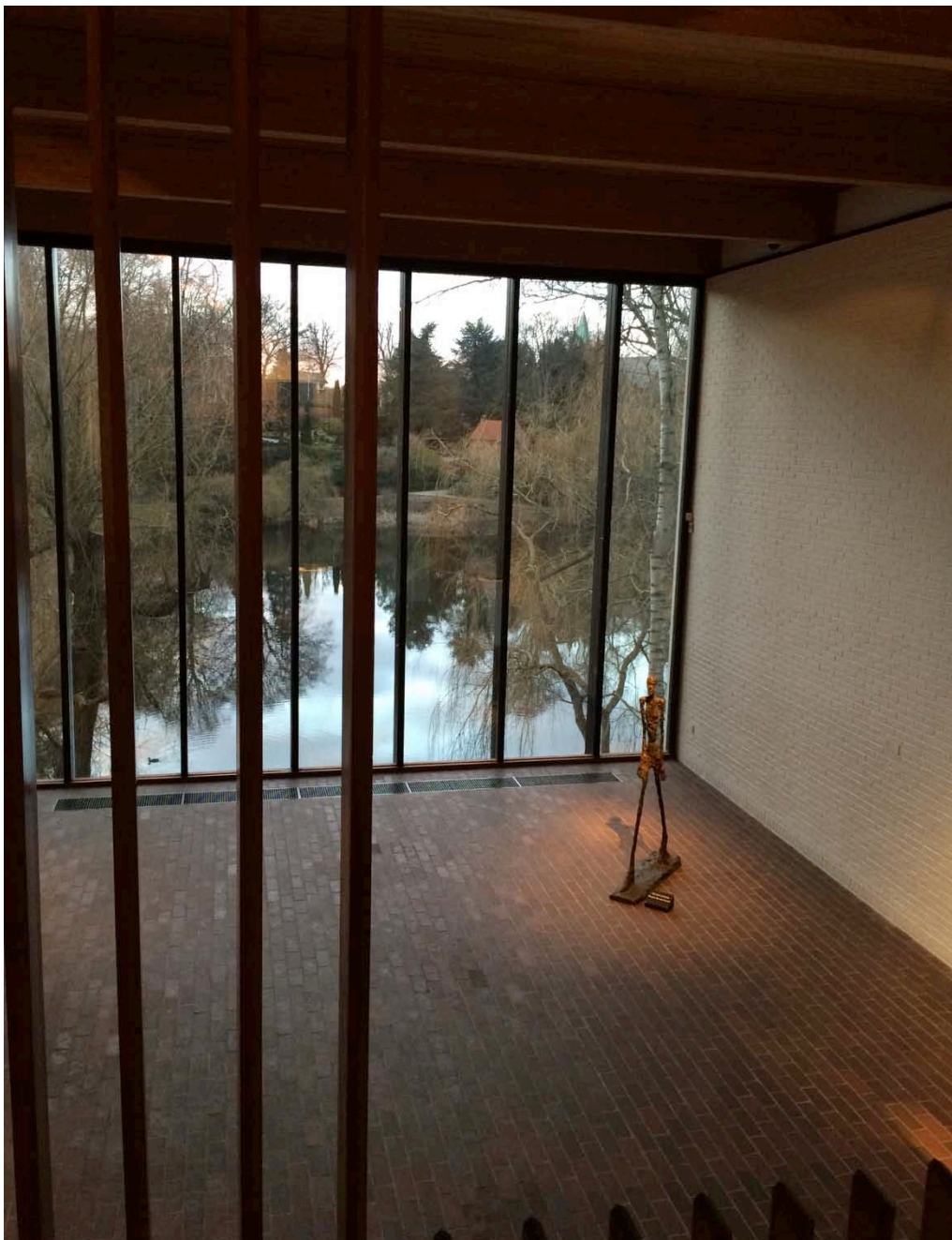

Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm

Museet är ett av Sveriges mest besökta konstmuseer. Det består av huvudbyggnaden, Slottet, som uppfördes 1903 till 1905 som bostad och ateljé åt prins Eugen, samt galleribyggnaden från 1913. I Slottets bottenvåning kan man besöka prins Eugens sällskapsvåning som är bevarad från hans tid. I byggnadens övre plan samt i Galleriet visas verk ur samlingarna växelvis med tillfälliga utställningar. Utställningsverksamheten omfattar verk av både nutida konstnärer och konstnärer som var samtida med prins Eugen. I parken finns skulpturer av bland annat Carl Milles.

Platsen ligger naturskönt och redan i parken upplever man konsten som integrerad del i anläggningen. Upplevelsen av sällskapsvåningen fylld med både arkitekturbunden och lös konst är som ett allkonstverk i sig och de mer tillfälliga utställningarna förstärker denna känsla. Urval och hängning är mestadels väl samspelta med platsen och förstärker autenticiteten av en kultiverad plats fylld med högklassig konst.

<https://www.waldemarsudde.se/>

Louisiana, Humlebæk. Danmark

Utgångspunkten har varit den privata villan, uppförd år 1855, och den stora omgivande trädgården. Museet öppnade 1958 och kompletterade då villan med eleganta, lågmälda utbyggnader i passande skala som förbinder rummen med den omgivande trädgården. På så vis blir arkitektur, utställningsyta och omgivning integrerade med varandra. Skulptur finns exponerad både i byggnaderna och i trädgården och kan upplevas både inifrån och ut och utifrån och in. Den autentiska miljön upplevs tydligt på platsen. Den ursprungliga villan ligger integrerad i anläggningen. Entrén till utställningen sker genom det gamla huset.

Samspelet mellan ute och inne är en av de största förtjänsterna tillsammans med rörligheten mellan de olika delarna av anläggningen. Kontakten med det omgivande landskapet, sundet mellan Danmark och Sverige, är slående och något som utnyttjats skickligt i iscensättningen och exponeringen av konsten. Avdelningen som innehåller verk och aktiviteter för i första hand barn och unga är väl integrerad i museet och inte i någon avskild och avsides del, ett fenomen som tyvärr är relativt vanligt. Louisiana är en tidlös, välhållen och ständigt aktuell anläggning som återkommande bjuder på nya upplevelser.

<https://www.louisiana.dk/>

The State Hermitage Museum, S:t Petersburg. Ryssland

Eremitaget är ett av världens största museer och visar konst och kulturhistoria från hela världen. Museet är inrymt i sex byggnader från 1700- och 1800-talen. Den största och äldsta är Vinterpalatset, den tidigare kejserliga bostaden. Då Katarina den Stora köpte sin första konstsamling 1764 utökades Vinterpalatset med det lilla eremitaget och i takt med att samlingarna växte byggdes stora Eremitaget några år senare. 1852 öppnades museet för allmänheten i det nya eremitaget. Efter ryska revolutionen öppnades hela palatskomplexet som museum för allmänheten 1921. Och sedan dess kan vem som helst besöka de storslagna och hisnande, kejserliga salarna

Den storslagna miljön är en stark upplevelse i sig, liksom all den konst och inredning som funnits här sedan lång tid tillbaka. Det är lätt att uppleva platsen som majestätisk och intrycket bli lite som att kika in i en annan värld. De klassiska mästerverken är förväntade i en sådan miljö samtidigt som den stora kollektionen franska impressionister ger en spännande och uppfriskande kontrast till den annars relativt pråliga stilen. Byggnaderna, miljön och konsten samspelar till att skapa en unik och sensationell upplevelse.

www.hermitagemuseum.org

Fabergé Museum, S:t Petersburg. Ryssland

Museet ligger i Shuvalov Palace, ett privatpalats från sent 1700-tal. Byggnaden var i början av 2000-talet i mycket dåligt skick och den privata stiftelsen Link of Times Foundation fick genom ett avtal med ägaren (ryska staten) då nyttjanderätten mot att stiftelsen såg till att palatset restaurerades. Ett omfattande arbete som utfördes 2006 till 2013. Museets äger och visar världens största Carl Fabergé samling, inklusive nio av de kejserliga påskäggen. Också andra fine-arts objekt av ryska mästare från slutet av 1800- och början på 1900-talet visas. Utöver det har man tillfälliga utställningar med konstnärer av internationell kaliber såsom exempelvis Frida Kahlo, Salvador Dalí med flera.

Palatset är nyrenoverat med fokus på museifunktionen. Allt andas design och kvalitet, vilket står helt i paritet med de världsunika objekten, där de kejserliga äggen nästan har mytologisk status. Palatsets karaktär har bevarats och en detalj värd att notera är att varje sal man kommer in i beskrivs i sin egen rätt genom en informationsskylt. Även på den utmärkta hemsidan, som genomgående är översatt till engelska, läggs stor vikt vid att beskriva palatset och renoveringen vid sidan av utställningarna.

<http://fabergemuseum.ru/>

Casa Giulietta, Verona. Italien

"Julias hus" är ett välbevarat medeltida hus från tidigt 1300-tal i centrala Verona. 1907 öppnades det som museum, samtidigt som man, dock oriktigt, hävdade att det varit familjen Capulets. Huset ligger på en innergård i vad som tidigare varit ett kringbyggt gårdskomplex. Idag är platsen en av Veronas största turistattraktioner, mest beroende på berättelserna omkring platsen. Huset är på det stora hela tomt, relativt hårt restaurerat och med några mindre utställningar och informationsskyltar. På gården finns en souvenirbutik och en staty av Julia som är hårt nött av alla som vill ta på hennes högra bröst – vilket sägs ge tur. På väggar och ett galler på gården finns allehanda klotter, kärleksbrev och hänglås från par som på så vis vill försäkra sig om evig kärlek.

Den medeltida miljön i sig är intresseväckande men den blir svår att uppleva på grund av allt som händer runt om kring. Souvenirbutiken, klottret och liknande inslag ger ett skräpigt, ovårdad och fult intryck vilket förvanskar platsen på ett betydande sätt. Byggnaden i sig har stora värden och är i grunden estetiskt tilltalande, inte minst det välvda trätaket högst upp. Tyvärr ges ingen information om platsen och miljön blir mest rekvisita för berättelsen om Romeo och Julia. Även med den berättelsen som utgångspunkt skulle miljön kunnat tas tillvara på ett mycket bättre sätt och på så sätt föra besökaren närmare både upplevelsen av det medeltida Verona och de dramatiska händelser som kanske har ägt rum där. Sammantaget är detta en relativt extrem miljö som man kan dra många lärdomar av.

<https://casadigiulietta.comune.verona.it>

Salvador Dalís Hem, Cadaques. Spanien

Ursprunget är en liten fiskestuga i fiskeläget Portlligat, som successivt utvidgades sedan Salvador Dalí köpte det 1930. Tillsammans med sin musa Gala bodde han där ända fram till 1982. Dalí definierade huset "som en riktig biologisk struktur [...] Varje ny puls i vårt liv hade sin nya cell, sitt rum." Huset är fyllt av personliga föremål, konstverk och möbler. Alla rum har fönster av olika former och proportioner som ger utblickar till Portlligatbukten som också var en konstant referenspunkt i Dalís arbete. På så vis blir utsikten och landskapet en del av scenografin. Till huset hör en trädgård med olika rum och installationer, högst upp finns en olivlund, även den med havsutsikt.

Alla besök måste förbokas och man får då en egen rundvandring i liten grupp genom hela museet. I trädgården, som avslutar visningen, går man fritt på egen hand. Konceptet är väl fungerande och tillåter besökaren att få en intim, nästan privat visning som i sig skapar ett mervärde och förstärker upplevelsen av att vara i någons hem. Utställningen är hela platsen med alla dess rumsligheter, föremål, vyer och berättelser. Ett allkonstverk där man som besökare är aktiv deltagare, lite som att vara en gäst. Avslutningen i trädgården som även den fyllts av konstverk och installationer ger tid för egen reflektion. Ett besökskoncept man kan lära mycket av.

<https://www.salvador-dali.org/en/museums/house-salvador-dali-in-portlligat/>

Casa Milà/La Pedrera, Barcelona. Spanien

Casa Milà betecknas ofta som Antoni Gaudís mest expressionistiska byggnad, kallad La Pedrera (stenbrottet) på grund av den karakteristiska fasaden som helt saknar plana ytor. Besökaren kan, förutom att ta del av Museum Casa Milà och Gaudí på vinden samt en museilägenhet någon trappa ner även komma upp på taket för en vandring bland de skulpturala skorstenarna. På taket bildar en för Gaudí karakteristisk samling skorstenar och spiror spännande silhuetter. Byggnaden fungerar än idag som bostads- och affärsfastighet, men också som museum. När kedjebågarna mellan kolonnerna på vindsvåningen skulle beräknas, använde Gaudí upphängda kedjor, efter vilka stommen ritades upp. Det systemet visas på museet på vinden, under de fullskaliga kedjebågarna.

Casa Milà ger besökaren många intryck, inte minst är vandringen bland skorstenarna ett annorlunda och intressant inslag. Tyvärr är alla räcken där relativt osmickrande och de samspelar inte med den unika konstinstallation som taklandskapet annars utgör. Museet under kedjebågarna är nytt och ger intressanta inblickar i den geometri Gaudí jobbade efter. Modeller med upphängda kedjor och former från naturen förmedlar också det organiska formspråk som var hans signum. Miljö och utställning känns väl integrerade och lyfter varandra med en väl avvägd kombination av information och upplevelse.

<https://www.lapedrera.com/en/home>

Skulptur i Pilane

Platser och landskap

Det är vanligt att en plats i landskapet, ofta en fornlämning, tillgängliggörs på olika vis. Ofta handlar det om att områdets historia förmedlas med enklare informationsskyltar tillsammans med någon form av möjlighet till parkering och framkomlighet. I mer utvecklad form kan det finnas ett besökscenter eller museum på platsen och mer och mer ser vi också kompletteringar i landskapet i form av installationer eller konstverk. Sådana tillägg skapar ofta intressanta kontraster som höjer upplevelsen av platsen till nya nivåer. Viktigt att tänka på i dessa fall är att alla ska ha tillgång till allmän plats och att det bör finnas vissa servicefunktioner. Det kan vara i form av vägskyltar och parkeringsplatser, papperskorgar, sittplatser, toaletter och så vidare. Dessutom behöver någon ha daglig tillsyn och sköta om platsen så att den är välkomnande och proper.

Skulptur i Pilane, Tjörn, Sverige

Skulptur i Pilane är ett privat, oberoende och icke kommersiellt initiativ som drivs av Pilane Heritage Museum AB (svb) i samverkan med Statens Fastighetsverk samt Västra Götalandsregionens kulturnämnd och Tjörns kommun. Pilane gravfält, med rötter 6000 år tillbaka i tiden, har varit en plats för bosättningar och möten mellan människor och kulturer under lång tid. Att använda Pilane som mötesplats är också utgångspunkt även för dagens verksamhet. I fornlämningen arrangeras sedan 2007 en skulpturutställning med verk av ledande internationella konstnärer och varje sommar presenteras nya konstverk.

Det vidsträckta gravfältet ligger naturskönt med utblickar över havet och platsen är också ett välbesökt utflyktsmål. De adderade konstverken skapar en spänning i kulturlandskapet och understryker det faktum att landskap är i ständig förändring. För att besöka skulpturutställningen betalas entré, men för den som enbart vill njuta av platsen och ströva i naturen är det gratis. Konceptet bygger på förtroende och verkar fungera. Tack vare utställningarna har gravfältet röjts och hålls betat av lamm som strövar bland gravhögar och konstverk, något som kan upplevas som ytterligare värdeskapande. Efter att skulpturutställningen tillkommit har besökssiffrorna ökat betydligt. På plats finns information både om fornlämningen och om konstverken.

<http://pilane.org/sv>

Kongernes Jelling, Jelling, Danmark

Jellingmonumenten består av Jellingstenarna och de stora gravhögarna, sedan 1994 världsarv. Kongernes Jelling är ett museum och utvecklingscenter för monumenten som berättar om när Jelling var centrum i Danmarks historia. Besökscentret är välgjort med en utsiktsplattform på taket som låter besökaren betrakta hela området. Upplevelsecentret tar ett steg bort från museet som koncept och de nya utställningarna präglas av relativt avancerad teknik. För några år sedan gestaltades Jellingområdet med hjälp av landskapsarkitekter, som bland annat åskådliggjorde den palissad som funnits med hjälp av vita betongstolpar. Museet drivs av Nationalmuseet.

De vita stolparna (palissaden) och betongblocken i miljön är intresseväckande men något svårbegripliga. De skapar en dynamik men det är samtidigt svårt att uppfatta vad de vill säga och förklaringarna är inte helt tydliga. Eftersom platsen är världsarv har det funnits en del diskussioner om huruvida de nya tilläggen är en förvanskning, och något som påverkar det kulturhistoriska värdet negativt. I övrigt finns ett nära samspel mellan monumenten, den historiska platsen och förmedlingscentret, inte minst på grund av terrassen på taket. Men frågan är vad som lyfts fram. I det här fallet har det varit arkitekten som styr och inte arkeologerna. Resultatet har blivit en upplevelse som riskerar att ta fokus från de historiska lämningarna och deras historia.

<http://natmus.dk/museerne/kongernes-jelling/>

Untamala gravfält, Letala. Finland

Untamala by grundades under järnåldern på backen Myllymäki på en udde som sträckte sig ut i en havsvik. Havet har förvandlats till åker, men på udden kan man fortfarande se tecken från järnåldern och idag kan besökare känna det förflutnas närvaro genom skålgropsstenar, gravfält från år 0 till 600 e.Kr. och strukturer som hör ihop med jordbruket. Det finns ett relativt nybyggt arkeologiskt besöks- och upplevelsecenter där tanken är att besökare ska kunna ta del av undersökningsresultat och arkeologernas arbetssätt i olika utställningar. Besökscentret är dock för tillfället stängt.

Det är svårt att få en överblick över gravfältet även om skyltarna hjälper något. Det finns också en blandning av både nya och äldre skyltar, inte alltid helt uppdaterade. Gravfältet är delvis svårtillgängligt eftersom marken betas av får och därför är stängslat. Samspelet med den intelligande byn och besökscentret är heller inte optimalt. Tanken att besökarna ska få ut mer av sitt besök genom olika utställningar är god men kräver resurser som uppenbarligen inte finns. Ett stängt besökscenter tyder på att långsiktigheten vad gäller driftsfasen inte fanns med då det byggdes.

<http://www.utinature.fi/untamala>

Biennale Arte 2015, Giardini, Venedig, Italien

Platsen är byggd för biennalen i ett stort grönområde i västra Venedig och har varit scenen för den internationella konstbiennalen sedan 1895. På området finns en central paviljong och 29 nationella paviljonger byggda av de deltagande länderna under olika epoker. Det är sällsynt att paviljonger likt dessa bevaras och att de fortfarande används av respektive land. Något som tydligt förstärker den autentiska upplevelsen av en internationell utställningsplats.

Helhetsupplevelsen är stark. Det är många initiativ som samlats på samma plats, både vad gäller konsten, paviljongerna och den gröna miljön, hela tiden med luft och möjlighet till reflektion. Samspel mellan miljö och utställning är som helhet gott. Däremot kan upplevelsen i de olika paviljongerna variera starkt. I vissa fall verkar upplevelsen av rumsligheten inte ha tagits i beaktande i samband med skapandet av paviljongen som då lätt upplevs som distålld. Vissa utställningar reducerar sina paviljonger till kulisser och i några av de mindre lyckade fallen även till någon som man helst försöker dölja eller som begränsar.

www.labiennale.org/it/arte

Forte di Belvedere, Florens. Italien

Fort Belvedere, ett renässansfort med stora omgivande ytor med murverk och vallar, ligger ovan Boboli-trädgårdarna med vida utblickar över staden. Under sommaren är det öppet för allmänheten med bar, restaurang och nattklubb. Återkommande utställningar i den svårslagna miljön skapar dynamik på platsen. 2015 var det en stor utställning av bronser, Human av Antony Gormley, som intog scenen.

Miljön är storslagen och högklassig där den ligger med staden och landskapet som fond. Det kräver dock att exempelvis konsten som ska visas där kan ta för sig. I Human-utställningen var det lyckat med de tunga människoformade bronserna. De skapade en mänsklig närvaro i miljön, på samma gång mjukt och brutalt. Verken samspelade med platsen med material och färgskalor som harmonierade.

www.fortedibelvedere.it

Fiskars bruk, Pojo. Finland

På 1600-talet blev Pojo socken ett centrum för järnframställning i Finland och 1649 grundades Fiskars bruk. I dag är Fiskarskoncernen ett internationellt bolag som har en konsumentdriven verksamhetsmodell och som bygger sin tillväxt på starka specialvarumärken. Bruket är idag en välbesökt kulturmiljö som erbjuder en mängd olika aktiviteter; mat & dryck, evenemang, konferens, butiker, natur och utställningar. De har även en välgjord och informativ hemsida.

Kulturmiljön är väl bevarad med byggnader från olika epoker som ger ett gediget intryck. Flera moderna tillägg harmonierar dock inte alls med kulturmiljön. Exempelvis en ny lekplats med bland annat ett piratskepp i färgglada färger och en toalett i tydligt avvikande modern tappning. Här har arkitekten inte tagit hänsyn till den känsliga miljön. Intrycket av det historiska arvet och kulturmiljön utnyttjas därför heller inte till sin fulla potential och det finns det bara en utställning i området, på museet. Det finns en interaktiv skylt med information om området men den smälter tyvärr inte in och tar inte heller den hänsyn till kulturmiljön.

<http://www.fiskarsvillage.fi/se/hem>

Rurikovo Gorodische (Ruriks Fornborg), Novgorod. Ryssland

Rurikovo Gorodische (av flera känt som det vikingatida Holmgård) var en bosättning som föregick det nuvarande Novgorod. Platsen ligger uppströms från staden och nås med båt eller, om det inte är högvatten, med bil. Det är en arkeologisk besöksplats där undersökningar pågår varje sommar. Platsen har stor betydelse för narrativet om Rurik som sägs vara Rysslands grundare. På platsen finns även en medeltida kyrkoruin.

Det är inte lätt att ta sig till denna plats, och väl framme finns ont om information. Läget är naturskönt men utan förståelse för platsens historia blir det inget fungerande besöksmål. På ett stort stenblock, något främmande i miljön, finns en inskription om Rysslands 1150-års jubileum. Det finns också en utsiktsplattform som berättar om omgivningarna med de många kloster som kan ses på andra sidan vattnet. Just nu pågår ett utvecklingsprojekt som syftar till att lyfta fram ruinen. Man kan då hoppas att det leder till bättre begriplighet av platsen utan att känslan av övergivenhet går förlorad, något som idag är platsen styrka och dess tydligaste karaktärsdrag.

http://visitnovgorod.com/sights/rurik_hill_fort.html

Källa ödekyrka på Öland har en lång och spännande historia. Den gestaltas i en elegant och omsorgsfull utställning som stämmer väl ihop med platsen både vad gäller material och estetik.

Checklistor och guider

Checklista för att beskriva förutsättningar för utveckling

Karaktär och historik.

Vad är det för typ av plats (kyrkoruin, kungligt slott, gravfält etc.)? Vad har den varit med om, vad uppfördes den som? Vilka förändringar har den genomgått?

Skyddsföreskrifter.

Finns sådana specifikt för platsen (byggnadsminne etc.)? Vilka mer allmänna skyddsföreskrifter lyder den under? (Kulturmiljölagen), riksintresse, detaljplan, tätort (ljudnivåer, begränsningar i tid) etc.

Kulturhistoriska värden.

Att göra en kulturhistorisk värdebeskrivning kräver antikvarisk kompetens. Se till att beskriva värdena tydligt och koncist på lättillgängligt språk som man inte behöver vara fackman för att förstå och ta till sig. Speciellt skyddsvärda/känsliga delar beskrivs konkret, gärna med planer och bild.

Värdena delas ofta upp i dokumentvärde (till exempel byggnadshistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, personhistoriskt, teknikhistoriskt och hantverksmässigt värde) och upplevelsevärde (t.ex. patina, konstnärligt-, miljöskapande-, identitets-, kontinuitets-, traditions- och symbolvärde). Upplevelsevärdet kan även beskriva mer subtila känslomässiga värden, som exempelvis en känsla av volym, ljus, stillhet, tid etc. I värderingen kan också begrepp som kvalitet, autenticitet och sällsynthet beskrivas.

Målet är inte att rada upp kriterier utan att på ett enkelt, kortfattat sätt beskriva vad som är viktigt att ta hänsyn till.

Känslighet.

Hur känslig för ingrepp är miljön? Finns speciella ytor och områden som är speciellt känsliga och som har speciella restriktioner (till exempel inga levande ljus i mur-nischer för att de sotar ner, inga tunga maskiner på en specifik mark- eller golvbeläggning etc.)?

Guide för att förtydliga och reda ut beslutsprocessen, roller och mandat

Behöver beslutsfattaren samråda med andra aktörer, i så fall med vilka? Och är det helt klart vem som i slutändan tar beslut? Är det en omfattande/komplex förfrågan kan ett möte på plats behövas. Vilka aktörer nedan är på olika sätt berörda av handläggningen av förfrågningar rörande er kulturmiljö? Vad är deras roll?

Länsstyrelsen

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Riksantikvarieämbetet

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Statens Fastighetsverk

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Kommun

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Museum

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Privat

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Förening

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Församling

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Annan

_____ roll är att _____.

De behöver kontaktas i samband med _____.

Checklista för att undersöka och definiera beslutskriterier

Användning.

Används miljön för något redan idag? Finns andra intressenter/aktörer att ta hänsyn till?

Allmänhetens åtkomst/bruk.

Hur viktigt är det att allmänheten har tillgång till kulturmiljön – hur långa perioder kan man begränsa tillgången? Är det rentav positivt med evenemang för att det skapar tillgång?

Tillgänglighet.

Hur är tillgängligheten för personer med funktionsnedsättningar på platsen? Kommer speciella krav att ställas i samband med evenemang? Ett tips är också att låta Västra Götalandsregionens Tillgänglighetsdatabas TD göra en kontroll.

Brand – utrymning.

Hur är brandutrymning, rökgasevakuering etc.? Kommer speciella krav på detta att ställas?

Hållfasthet, statik.

Finns begränsningar på hela eller delar av platsen (exempelvis svaga bjälklag, risk för nerfall från väggar)?

Logistik.

Finns begränsningar i framkomlighet, förvaring på platsen etc.?

Funktioner.

Finns el, vatten, toaletter, belysning, parkering etc.?

Grannar

Finns det gränsvärden eller andra begränsningar gällande ljudnivåer, aktivitetstid, belysning, insyn etc.?

Tillstånd eller anmälningar?

Se gärna listan på länkar till aktörer under rubriken *Föreskrifter, råd och regleringar*. Behövs tillstånd från Polisen (generella tillstånd för evenemang), Kommunen (bygglov, miljö- och hälsa, räddningstjänst, sjukvård med mera) eller kanske Länsstyrelsen (exempelvis antikvariskt tillstånd)?

Underlag för att skapa ett ansökningsformulär

Kreatören behöver beskriva sin idé och få med alla viktiga uppgifter så att väl underbyggda beslut ska kunna tas. Här kan man gärna ha ett standardformulär som är enkelt att fylla i redo. Förslag på rubriker och frågeställningar är:

Vision och idé – Vilka är tankarna omkring projektet?

Varför just denna plats? Hur samspelar och förstärker den idén?

Mål. Vad är det som skall skapas? Beskriv de konkreta resultat som ska uppnås och formulera dem koncist.

Genomförande – design etc. Bilder, ritningar etc. bifogas

Varsamhet, hur tas hänsyn till kulturvärden och känsliga partier? Hur skall de eventuellt skyddas?

Tidplan som skall innefatta totalt behov av platsen inklusive platsbesök innan evenemanget för mätning, planering, etablering, genomförande samt avetablering.

Samarbetspartners

Ekonomi och budget. Intäkter och utgifter.

Öppettider, dagar och klockslag

Förväntat antal besökare; Totalt samt vid samma tillfälle om det är flera dagar/events

Tekniska behov. Vad kommer att behövas på platsen för att genomföra projektet?

- El, ljus och ljud
- Öppen eld

Logistiska behov. Viktigt att tänka in alla aspekter, även framkomlighet etc. Redogör för hur ni tänkt er lösa dessa.

- Vatten, avlopp
- Toaletter
- Tillgänglighet, är det möjligt för personer med funktionsnedsättningar att delta i evenemanget, om inte, går det att lösa helt eller delvis?
- Vädersäkring, finns det behov av att vädersäkra helt eller delvis?
- Parkering. Hur och var skall arrangörer, deltagare och besökare parkera?
- Transport, kommunikationer. Hur tar man sig till platsen? Hur kan utrustning, konstverk och dylikt transporteras och installeras?
- Loger, artistutrymmen. Finns behov av serviceutrymmen av något slag?
- Förvaring, finns behov av förvaring av utrustning, emballage etc. på platsen? I vilken omfattning? Behöver den vara låst?

Behov av säkerhet

- För besökare. Finns det fallrisker, är platsen, installationen säker?
- För konstverk, utrustning, installationer etc.
- Finns behov av nattvakt?

Brand

Utrymning

Försäkringar – är evenemanget/ föremålen/utrustningen försäkrade?

Mall för att ta fram beslutsunderlag

Beslutet ska vara tydligt och koncist, med en tydlig motivering. Beslutet ska även beskriva de premisser som gäller och samt vid behov ange skälen för dessa. Det ska vara tydligt och klart varför projektet blev godkänt eller ej alternativt vilka justeringar som behöver göras för att det ska vara genomförbart.

Beslut – ja eller nej

Motivering.

En förklaring till varför utfallet blev som det blev. Gäller både i de fall beskedet är jakande eller nekande.

Kort bakgrund till ärendet: Förfrågan (vad, vem, när, hur) och platsen, dess karaktär etc.

Samstämmighet mellan förslag och plats. Hur påverkar förslaget de kulturhistoriska värdena? Positiva och negativa aspekter.

Konsekvensanalys med konklusion – mycket kortfattad

Villkor.

Vilka villkor skall gälla, behöver förslaget kanske revideras lite för att kunna genomföras? Eventuellt behov av antikvarisk medverkan – vid vilka moment? Krav på rapportering. Ekonomisk ersättning. Vite/ersättning vid uppkomna skador.

Tider. Hur länge gäller beslutet.

Mall för att skapa tydliga avtal

Nyttjanderättsavtal ska alltid upprättas. Nedan följer förslag på rubriker som kan användas för att skapa en avtalsmall som kan används efter behov och situation.

Parter, juridiskt namn, organisations- alt. personnummer, adress, e-post, telefon

Objektet (platsen) med karta. Här kan man även skriva vad som ingår, tex. el, möblering, parkering etc. Att förtydliga att det är en helt tom lokal utan faciliteter kan vara lika viktigt, kan specificeras närmare under partners skyldigheter längre fram i avtalet.

Ändamål för nyttjande

Föreskrifter och författningsskydd

Speciella villkor i förhållande till platsen

Säkerhet (t.ex. beträdande på egen risk, Uthyraren påtar sig inget ansvar för de evenemang som genomförs fritar sig allt ansvar gentemot tredje man som uppkommit på grund av dessa arrangemang) Gemensam besiktning innan och efter evenemang.

Parters skyldigheter. Detaljerad ansvarsfördelning kan finnas i en speciell gränsdragningslista

Uthyraren ansvarar för att:

Arrangören ansvarar för att:

Avtalstid

Ersättning och redovisning för nyttjanderätten

Överlåtelse, upplåtelse och pantsättning. En part får inte utan den andras godkänna överlåta avtalet på annan part.

Avtalets upphörande i förtid. Om en av parterna gravt åsidosätter villkoren i avtalet kan det omedelbart brytas.

Datum

Underskrifter

Eventuella bilagor

Mall för slutbesiktning och slutintyg

Man bör vara tydlig på vad som gäller för genomförandet och vid vilka moment uthyrare och/eller en eventuell antikvarisk medverkande ska delta.

En gemensam för- och efterbesiktning som protokollförs bör alltid göras. Nedan ett förslag på moment att planera in.

Förbesiktning & Avsyn

Rigging och etablering
Inklusive kontroll med antikvarisk medverkan

Genomförande
Planera in eventuell dokumentation, ljudmätningar och andra uppföljningar

Avetablering
Inklusive kontroll med antikvarisk medverkan och rapportering

Återrapportering

Slutintyg
Om allt är OK kan ärendet avslutas.

